

Μικελα Μ. Παζιῦ

ΠΑΛΚΟΪΟ

ΚΡΟΒΪΟ

WITH ARDENT BLOOD

Translations and Adaptations
from Spanish into Ukrainian

by

Nicholas M. Paley

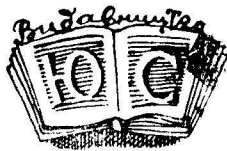
JULIAN SEREDIK PUBLISHER

Buenos Aires 1978

Микола М. Палій

ПАЛКО́Ю КРОВ'Ю

Переклади й переспіви з еспанської мови

diasporiana.org.ua

ВИДАВНИЦТВО ЮЛІАНА СЕРЕДЯКА

БУЕНОС-АЙРЕС — 1978

Тираж 500 прим.

Обкладинка у виконанні графіка В. Каплуна

Всі права застережені.

All Rights Reserved

Queda hecho el depósito que marca la Ley Nº 11.723

Impreso en Argentina — Printed in Argentina

СУЧАСНА ЕСПАНОМОВНА НОВЕЛЯ

Писати про новелю (коротке оповідання) еспаномовного світу, навіть у скромних розмірах, не така звичайна справа, коли взяти під увагу його широкий простір, який сягає поза межі чотирьох континентів, і якого населення переросло вже двістіп'ятдесят мільйонів душ. Що й казати про його постійні впливи без огляду на своє довкілля. У тій великій сім'ї панували, зразу, погляди їх спільної матері, Іспанії, яка, почавши від XV сторіччя, сама щедро користалася з обильного росту італійського ренесансу. Правда, вона ніколи не приймала нічого насліпо ззовні, бо її культурний процес діяв під впливом послідовного гасла, *La españolización de lo de fuera*, тобто, «іспанізація всього (що проникало в Іспанію) іззовні». Переіспанізуюючи все чуже, Іспанія не тільки збагачувала це надбання, але й вивозила його потім у свої колонії, посілості й місійні стації. Згодом її культурне багатство зазнало чималих перемін, а в новелі й зубожіння, головню в останніх десятиріччях нашого часу. Відомий письменник, критик і літературознавець, Франціско Гарсія Павон, пише у «Прологу» до своєї **Антології сучасних еспанських новелістів**, що в «Іспанії є понад п'ятдесят новелістів... знаменитої міри», які «до 1959 року видали понад п'ятдесят книжок коротких оповідань, що майже цілком пішли в забуття»¹. Правда, ті оповідання, що не вийшли окремо, появилися згодом у різnorodних літературних журналах. Але розвиток сучасної еспанської

¹ Francisco García Pavón, "Prólogo". *Antología de cuentistas españoles contemporáneos*. Gredos. Madrid, 1959, p. 7.

новелі, від 1939 року, все ж таки є значно буйніший від появи романів за той самий період часу.

Сучасна еспанська новеля являє собою мозаїчну канву шкіл, напрямків, стилів і поглядів. Назагал, еспанські оповідання схилиються, здебільша, до пересадного реалізму і дають читачеві простий доступ до щоденного життя, так як воно стає нам перед очима. Подібно як у латино-американській новелі, еспанським новелістам бракує щирого гумору, або природного натяку на нього. Бо, як каже далі Павон, за старою еспанською літературною традицією, «іспанський письменник, сьогоденній і кожночасний, зігнеться удвоє задля звичайної замотаної справи і накопичення мудрости, ніж задля тонкості гумору»².

Наслідком цього, говорить далі цитований критик, сучасний новеліст (включно з Мірб, Вальє і Ортегою), турбується одною окресленою річчю, що їй на імення «стиль». Бо «в Іспанії було дуже мало таких письменників, що писали гладко, і були добре наснажені культурно, але їхня майже загальна турбота за вироблений і обов'язуючий стиль, їх дуже одних до других зближує. Тому, все (очевидно) за винятками, молоді генерації письменників, а головню ті наймолодші, видно, дуже згідні з вибором свого стилю»³.

А коли спитати, яким «стилем» пишуть сучасні еспанські новелісти, то Павон має на це описову відповідь: «Мені трудно його окреслити одним словом. А, щоб рішитися на якесь імення, то я назвав би його «популяризмом». І щоб рішитися на різні слова, аби збагатити (це) поняття, то я назвав би його «мовою народу», «щирим тоном», «простим обертанням сказаного, спробою наслідувати тон нешколеного промовця»⁴. З його статті довідуємося далі, що ця «популяристична» мова увійшла в молоду еспанську літературу враз із впровадженням у сучасні твори народних типів: типу скромної людини, селянина, робітника і, просто,

² там же, стор. 9-10.

³ там же, стор. 10.

⁴ там же, стор. 10.

бідняка. Соціальні обставини, які сьогодні панують у західній літературі, просто вимагають прихвности таких типів, включно з їхньою буденною мовою. Це й пояснює, чому в літературі панує людина пересічна, щоденна: бо такими течіями продувало в Іспанії. Правда, не всі течії відповідають канонічним правилам новелі, але вони є часто враженнями, оповіданням без жарту, поемою в прозі, пересічним типом, пейзажем, або зовсім небуденним явищем.

Справа колишніх еспанських посіlostей, сьогодні окремих і незалежних націй, представляється зовсім інакше. З приходом ХІХ сторіччя і його ліберальних течій та популярного європейського романтизму, латино-американське життя починає, мало-помалу, ідейно відокремлюватися від еспанських впливів і, рівночасно, цікавитися своїми власними національними проблемами, багатими у місцеві погляди й інтереси. Подібно й латино-американська новела зазнає чималих перемін: вона не тільки усамостійнюється, але, крок за кроком, здобуває собі почесне місце в усьому еспаномовному літературному світі. Підсичена новими можливостями, починає діяти під знаком буйного і загально-прийнятого романтизму, і розвивати нові ідеї культурного процесу. Виходячи із цього висновку, можна сміливо сказати, що романтизм був насправді плодотворним поштовхом для свого багатогранного розгалуження і його різноманітних шкіл, тем та місцевих інтересів.

Одним із літературних розгалужень латино-американського романтизму був так званий костюмбрізм⁵, що розвинувся за зразками мекіканської журналістики (яку започаткував Хосé Х. Фернандез де Лізарді, 1776-1827) і її соціальної тематики, мабуть, під впливом еспанського костюмбрізму, пропагованого тоді такими літературними постатями ХІХ сторіччя, як Се-

⁵ (la) *costumbre* — звичай, побут, опис (життя); (el) *costumbrista* (костумбріст) — письменник, що описує звичаї своєї країни; (el) *costumbrismo* — літературний рух (школа), що займається цього роду літературою.

рафін Естéбаньез Кальдерóн, Рамóн де Месонеро Романос і Хозé де Лярра. Головною прикметою латиноамериканських костюбристів була, зразу, тематика еспанська: популярні типи й картини, які згодом стали оруддям літературно-політичної боротьби, бо автори почали переходити до їдкої критики соціяльних обставин. З літературного погляду, костюбристичні картини набирали форму короткої новелі (оповідання), бо автор присвячував більше уваги фікції ніж побутовим описам. Цей перехід зацікавлення від побутових малюнків до розроблення дії й інтерес до драматичного елемента, перетворює побутову картину у справжнє оповідання.

Не зважаючи на ніби реалістичну закраску зацікавлення побутовою сторінкою, костюбризм є, насправді, рухом романтичним, бо костюбрист відкриває читачеві панораму своєї країни і звертає йому увагу на її небуденну особливість, романтичну закраску, мальовничість, обставини, персонажі, тощо.

Між побутовим костюбризмом романтиків і описовим реалізмом новелістів того часу (кінець XIX і початок XX ст.) великої різниці нема. Коли перші цікавляться типами й малюнками (і собою), то реалісти плекають радше об'єктивні описи побутових звичаїв і середовища, в якому могла б діяти інтрига їх оповідань, а не лише сама композиція твору. Це значить, що авторові залежить більше на соціяльних питаннях, ніж на його особистих справах. Цим разом він вибирає собі буденні й бідніші теми з їх соціяльними проблемами, але вже не фолкльорні, як це було раніше, бо любовна тематика (романтиків) його не цікавить. Автора цієї школи захоплюють зудари інтересів ніж другорядні описи довкілля.

На грані тих самих двох сторіч латиноамериканська проза зазнала деякого французького впливу, і її автори, замість описувати пригноблючі обставини, цікавилися більше положенням деяких соціяльних клас, що відбилося на їх оповіданнях, повних неуявленого, але життєвого зміслу. Технічно, ці натуралісти значно перевищують костюбристів кращою побудовою твору,

добре схарактеризованими персонажами, описами середовища і добре з'ясованими цілями в дії твору.

Але не всі новелісти того часу йдуть реалістичним шляхом, бо, рівнобіжно з цим рухом, як реакція проти костюмбризму, розвивається зовсім протилежна манера, т. зв. модернізм. Тоді як реалісти плекали фолк-льор, модерністи базувалися на північно-європейських і орієнтальних, екзотичних культурах. В основі, модернізм є рухом поетичним, але деякі письменники писали в тому дусі і свої новелі, оновлюючи стилістично костюмбричну прозу і вносили до жанру екзотичне середовище й універсальні теми. Коротко, вони плекали мистецьку форму, добре вишліфовані персонажі, а при тому й стилевий вислів новелі. Таким чином, модерністична новеля є більше ліричною емоцією (зворушливим хвилюванням) ніж розповідною (нарративною) силою. У техніці модерністи послуговуються (за французами) мистецькими засобами, а в побудові твору соціальної сюжет не має такого рішального значення, як у реалістичній новелі, бо модерніст соціальні справи вимінає, як непричетні до його тематики. В побудові така новеля є більше штивна, деколи в ній нема жодного зламу, бо автора цікавить не інтрига, а ліричний елемент, наслідком чого оповідання стає прозовою поемою.

Впарі з модернізмом розвивається теж і креолізм⁶, як реакція проти модернізму. Деякі креолісти, що почали як модерністи, позбуваються вишліфованих середовищ і екзотичних тем, і звертають більше увагу на своє щодення. Вони не наслідують еспанські літературні рухи (як костюмбристи, чи реалісти), ні французькі школи (як модерністи). Креолісти є радше шукачами нових форм і тем, але стилістичних прикмет модерністів і техніки реалістів вони зовсім не відкидають. Щоб підкреслити свій американізм, креолісти

⁶ від слова *criollo*: біла людина, народжена в «колоніях» (Лат. Америка), якої батьки були еспанцями, або мішаного подружжя (іспанець і індіанка, і тп.). »Креолізм« усе ще відноситься до місцевого населення, побуту, звичаїв, культури, тощо.

послугуються не фолкльором, а пейзажами, звичаями, персонажами і мовою місцевого населення. Завданням тих новелістів було показати буденні фази американського життя, за виїмком соціального протесту, який ніколи не входив в основу їх оповідань.

У першому десятиріччі нашої доби на латино-американському обрії появляються нові літературні напрямки, послідовники яких ідуть різними дорогами: одні з них послугуються технікою креолістів (але зберігають тематику й американське середовище), а другі відкидають їх тематику і спосіб креолістів, якими вони творили космополітичні середовища і трактували універсальні теми і проблеми. Для тих авторів мистецьких оповідань форма перестає бути (чим вона була для модерністів) основною прикметою новелі. Вони радше звертали увагу на спосіб, яким ті автори відзеркалювали свій особистий світ, світ неологічного думання. Конфлікти в тих мистецьких оповіданнях не мають жодної соціальної або політичної закраски. Замість зовнішнього задуму персонажів (як в оповіданнях креолістів), там є тільки їх соціологічні проблеми. Іноді таке оповідання звучить поетично: його стиль вже не є реалістичний, а в ньому переважають модерністичні риси, а деколи сюрреалістичні, і впливи там уже не французькі, як у модернізмі.

Постмодерністи користають із різних джерел, а особливо англійських. Але ця група мистецьких оповідань є незначна, бо більша частина її авторів знаходиться в рядах т. зв. нового креолізму. Його послідовники, які творять уже другу генерацію цього літературного руху, доходять до найбільшого розквіту на грані першої світової війни, і перевищують своїх попередників у техніці і красі стилю. Їх теми набирають нового естетичного виміру, тоді як автори залишають сільське середовище і переносять дію своїх оповідань до міста, але вже у бідніше довкілля.

Перед першою світовою війною, наслідок зубожіння мистецьких форм, в Європі появилися нові естетичні течії в мистецтві і літературі. Цей відрух проти натуралістичного реалізму і модернізму видно в творенні нових динамічних форм, які виминали об'єктив-

ну дійсність. Так, наприклад, у плястичному мистецтві (музика, література), мистець пробує бути творцем, хоче надати вираз своєму об'єктивному світові, хоча він сам часто опиняється в абсурді; але, для мистця того часу, реальний світ також був, до певної міри, не-послідовним.

Латино-американські письменники, а головню поети, призадумуться над цими європейськими справами. Між прозаїками родиться бажання творити інакший стиль, щоб надати вираз новій візії світу, цілком інший від модерністів і реалістів. Новеля авангардистів стає поетичною, бо автор старається надати обличчя своїй поетичній дійсності, але не лише стилем, бо побудова новелі стає теж поетична. Рівночасно персонажі перестають бути справжніми людьми і перетворюються в поетичні символи. Тимчасом у характеристиці конкретний факт тратить важливість і персонажі діють поза природними законами, які кермують зовнішнім світом. В додатку до цього, розповідний елемент теж перестає бути основною прикметою оповідання.

Рівнобіжно з авангардистом розвивається сильний рух соціального мистецтва як у настінній картині, так і в повісті і в новелі. Зміст такого прозового жанру обертається довкола соціальних питань, притаманних латино-американським країнам: нужди, долі людини, боротьби проти гніту, і т. п. Ці прикмети багатьох оповідань є найліпшими в тому жанрі, бо автор старається «показати» свою композиційну вмілість, тому що в багатьох випадках, форми він ще добре не опанував. Мимо цього, деякі новелісти цієї школи є добрими оповідачами і їх твори мають подвійну вартість: соціально й естетичну.

Варто відмітити, що соціальна тенденція в латино-американській новелі вела перед аж до сорокових років цього сторіччя. В 1935 роках приходять нові течії щодо реальности, тематики і підходу, тоді як новелісти присвоюють собі експресіоністичні прикмети європейських і північно-американських письменників, відкидають соціальний реалізм своїх сучасників і починають писати новелі на універсальні теми за новою

технікою і змістом на особисті й фантастичні теми. Ті новелісти є, до деякої міри, продовжувачами авангардизму, і різняться не тільки самою стилістикою. Їх цікавить нова ще (в експериментальній формі) техніка, нові теми без обмежень, не зважаючи на свою фантастичність і абсурдність. Латино-американські читачі не були досі добре ознайомлені з фантастичними темами, бо цей жанр їм був зовсім незнаний. Деякі модерністи (головно мекіканський Амадо Нерво і аргентинський Леопольдо Люгонез) пробували теж і цього новаторства, але тільки принагідно. Їх неглибокими слідами пішли ще інші новатори з Чіле (А. Едвардс), Венесуелі (Х. Енріке Льозада), та з інших країн.

В період модернізму на латино-американському літературному обрії появляється т. зв. новеля соціологічна, яку характеризують перевага суб'єктивності проти об'єктивності, думка проти дії, й інтелектуальність проти сантиментальності. Зудари персонажів бувають особисті (дурощі, відхилення від нормальності, незаспокоєні бажання, складні душевні справи, опутання), середовище деколи локалізується, пейзажі стають тільки натяками, теми бувають універсальні, а персонажі стають (здебільша) істотами вирваними з їх природної почви. Різниця між таким оповіданням і фантастичним є в тому, що автор часто плекає поетичний вислів, але нереальними мотивами він ніколи не послуговується. Деякі модерністи люблять звертатися посередньо до читача, або послуговуватися посереднім внутрішнім діалогом. Персонажі тут змальовані об'єктивно і сам автор рідко коли впроваджує читача у нутро свого психічного світу. Сучасна соціологічна новеля звертає вагу на техніку, якою вона виявляє умовий стан персонажу і цим поглиблює соціальний конфлікт.

Поруч цього, латино-американські новелісти послуговуються ще т. зв. фантастичним реалізмом. Його придумав і вжив уперше мистецький критик Франц Рог на окреслення малюнкової творчості європейської постекспресіоністичної епохи, започаткованої в 1920 роках. В плястичному мистецтві фантастичний реалізм є напрямком, що зовсім протиставиться експре-

сіонізму. Але, хоча між обома течіями є різниця, то вона в літературі не трапляється, бо її трудно там за-примітити. Експресіонізм надає, своїм висловом, важ-ности фантастичним і соціологічним елементам. У фан-тастичному реалізмі уникається надприродне, і пове-дінка людини соціологічною аналізою не пояснюється. Авторів ідеться тут про те, щоб охопити тайну при-ховану деінде, тобто, поза реалізмом. Експресіоніст хо-че цю реальність виминути і тому він змальовує чи-тачеві світ, подекуди, недійсний. У фантастичному ре-алізмі письменник стає віч-на-віч з реальністю і про-бує розв'язати її тайну.

У письменницькому світі з'явилися теж оповідан-ня поліційні і гумористичні, але вони не мали великих успіхів у Латинській Америці. Головним чином вони розвинулися в Чіле, Аргентині і Мехіко. Гумористичні оповідання пішли слідами традицій перуанського Рікар-да Пальми, але, мимо пройденого часу, вони все ще у початковому стані, притемнені соціальною тематикою з трагічною закраскою. Але, коли й появляється нове-ля гумористичного жанру, то вона часто прибирає за-краску соціальної критики, бо автор (поза метою роз-ради) пробує нею теж поліпшити соціальні і моральні обставини, свої особисті недоліки й абсурдність цього життя. Одначе, чистих гумористів, які пробують тіль-ки розвеселювати читача, є сьогодні мало. А це тому, що латино-американський світ є все ще світом, який не може здобути на такий звичайний люксус, як чист-ий гумор, а ще менше на усміх і на регіт⁷.

Після другої світової війни виринає реакція проти шкіл необ'єктивного мистецтва, яка схиляється назад до реалізму. Неореалісти вертаються назад до змально-вування сучасної соціальної дійсности і відкидають фантазію, видумане, нечуване, алегорію і проблемати-ку. При цьому вони пробують вийти за межі традицій-ного реалізму й натуралізму та не відкидають жодної тіні соціальної дійсности, якою непривітною вона не

⁷ Luis Leal, "El cuento de índole humorística". *Historia del cuento hispanoamericano*. México, 1969, p. 137.

була б. Справа тут не в об'єктивності: неореалісти пишуть без жодної моральної чи дидактичної турботи; їх тільки цікавлять ситуації, в яких трапляється нагода змалювати людську поведінку в складних соціальних обставинах. Технічно, оповідання стає неособистим, бо автор в оповіданні зовсім неприязний.

Але, якщо реалізм був виховним, то неореалізм стався об'єктивним і невтральним. В Латинській Америці неореалізм не тільки ще не вичерпався, але й по сьогодні являється однією із поважних літературних течій, яка охопила головню молодші кадри письменників. Неореалісти різняться від письменників фантастичного реалізму тим, що вони не займаються мотивами дій і не можуть висловитися об'єктивно. Але треба й признати, що їх списи бувають холодні, оголені, бо автори не входять у психологію персонажів, щоб виявити їх мотиви, ані не роз'яснюють середовища, яке впливає на дієві особи. Новелістів, що послуговуються цією технікою є, назагал, мало, але творчої сили і впливу на маси їм ні трохи не бракує.

Подібним шляхом пробивається новеля антильської (Куба, Домініканська Республіка, Порто Ріко) групи. Твори її авторів відзначаються своєю сильною регіональністю за красою, частинно як природний відрив добу, а частинно як реакція проти північно-американського «імперіялізму». Впарі з цим, перед антильськими письменниками зарисувалася ще інша справа: боротьба за своє національне сумління, тобто, перемогти кризу національної свідомости проти обмежености і зматеріялізованя середовища (Куба), вернутися до своєї історичної політики ХІХ сторіччя, щоб знайти корисне співжиття із своїм «опікуном» (Порто Ріко), і усунути довголітнє соціальне лихо тоталітарного думання (Домініканська Республіка). А далі, шукання нових доріг різними ізмами, головню на засадах мистецтва і гуманности з льокальними тенденціями (як це видно, наприклад, у появі й плеканні кубинської «негродної» культури).

Подібні прикмети бачимо у домініканського Хуана Боша, прикладом якого являється його «Жінка», одна

з найбільше антологованих новель в латино-американському світі. У ній бачимо льокальну і зовсім буденну тему: сільське оточення, одна з найсильніших проявів креолізму, в якому пульсують, як ніде інде, простий і без штучних літературних окрас стиль і сильний реалізм, людський і соціальний зудари і безмежний драматизм: нужда, яка перетворює людину у звірину. Цей «німий» конфлікт, як твердить сам автор у згаданій новелі, виглядає на «тиху пісню». У цій музикальній композиції зливаються персонажі з довкіллям: вони стають негуманними, тоді як природа і шлях набирають людських рис. У побудові новелі, шлях стає, зразу, головною темою, потім переходить на другий і третій плян, і під кінець знову висувається на перше місце; жінка, зате, з'являється, у першій частині, як чорна цятка, потім набирає важности аж до кульмінаційної третьої частини. Потім, у кінці, вона помалу розходиться, зникає у безмежності шляху. Усі автори персонажі позбавлені землі, і їх справа обертається довкола тієї самої справи: нещасного клаптика сухої скиби. У стилі Бош послуговується соціальним символізмом: мертвий шлях, як символ мертвої душі персонажів.

Подібне до «Жінки» (що не відбирає їй прикмет космополітичного характеру) є теж оповідання «Дощ» У. Петрі. Автор взяв собі за (традиційну креолістичну) тему посуху, яку він терпеливо розвиває у стилі фантастичного реалізму. Не зважаючи на силу опису посухи, автор не вносить тут соціального протесту, тільки порівнює посуху із символом посухи подружого життя. Поява хлопчини відпружує цю посуху до того ступня, що коли він зникає, Хезусо й Узебія заледве здають собі справу, що почав падати дощ. Значить, явище природи усуває свою важливість перед людськими вальорами, щось протилежне оповіданням креолістичного типу. Фантастичним реалізмом повіває як від типу хлопця (Касіке), так і від стилю усього оповідання. Хоч поведінка хлопця не є надзвичайною, то його поява і його зникнення нагадують читачеві міраж, або сподівану ілюзію. Поза його символічною появою,

Касіке уміє злагіднити спеку посухи: його змочення (на пісковатій землі) й дитяча казка; Узебія посилає його за водою (ніби вона там десь є), і порівняння його з пропавшою собакою.

До тієї самої категорії можна зарахувати й «Скажи їм, щоб мене не вбивали» Хуана Рульфо, де знаходимо того самого «Івана без роду, Івана без долі», патетичного героя позбавленого землі і людської гідності. На перший погляд видається, що це оповідання є маніфестацією креолізму, бо його герой є тим самим трагічним селянином, якого так уміло описують інші автори (Хорхе Ферретіс, та інші) періоду т. зв. Літератури Мехіканської Революції. Що більше, «Скажи їм» аж рясніє від типічного діалогу, що так переконливо ціхує мехіканську розговірну мову. Але, мимо цих прикмет, що в'яжуть їх із креолізмом, «Скажи їм» є скоріше реакцією проти екзотизму космополітів, не відриваючи його (оповідання) від цієї літературної групи своїм космічним відчуттям значно індивідуалізованого героя і своєю експериментальною технікою. Тут є і рух і багатство картин, які своєю скорою зміною нагадують кубічне полотно з його численними обличчями. Уся цілість, змальована автором, міняється між діялогами, розповіддю і спогадами з чотирма поглядами (Хувенсіо, його син, полковник і автор). Усі чотири діялоги виконують основне завдання оповідання, підкреслюючи початок новелі (Хувенсіо і його син Хустіно), її кінець (Хустіно і тіло його батька), мотиви як за злочин (Хувенсіо і дон Люпе), так і за кару (полковник, вояк і Хувенсіо). Інтервенція автора, як оповідача, видається незамітною і не притемнює середовища. Спогади Хустіно і полковника служать на те, щоб пригадати дію без потреби занурюватись у світ сюрреалізму і надсвідомости. Ціль експериментальної техніки (в цьому оповіданні) не служить на те, щоб протиставитися читачеві, а щоб він сам роз'яснив загадку як розв'язати життєвий трагізм мехіканського селянина. Хувенсіо провів на риллі понад шістьдесят років, за пашу убив сусіда й кума, за що його переслідували повних тридцятьп'ять років. А проте він має настир-

ливе бажання жити даліше, і звідси й назва оповідання, «Скажи їм, щоб мене не вбивали», бажання спершу звернене до сина, а потім до полковника. Застосовання такої експериментальної техніки в національній темі вказує на безсумнівне дозріння космополітизму. Подібно як у модернізмі, космополітизм збагатив тематику і стиль жанру поза межі скромних оповідань.

Такі й подібні думки та погляди можна застосувати і до інших новел у цій збірці. Правда, не всі новели є типу Рульфо, П'етрі чи Боша, проте, не зважаючи на їх композицію, інші оповідання теж відзначаються своєю властивою міццю, міццю розваги й сірого щодення, святочної поваги чи трагічного зламу, які відкривають читачеві щедрю, широку, а при тому й до безтями імпульсивну душу еспаномовної людини. Тому ці «романтичні» речі підбрано в тому намірі, щоб їх охопити широким діяпазоном і розкрити українському читачеві цей, мало нам відомий, «романтичний», противорічний, а подекуди й безмежно трагічний еспаномовний світ, що його Хуліо Камба так влучно назвав землею сонця, вина, вогню і крови.

Микола М. Палій

КІНЕЦЬ ОДНІЄЇ ІДИЛІ

Того ранку, під час перерви, наблизився до мене префект хлопців і сказав мені сухим голосом, в якому я відчув не знаю які страшні катастрофи:

— Суарез, вас кличе отець настоятель із «другої школи». Надягніть свою шапку, і ходімо.

Шукаючи згадану річ, я з тремтінням робив свій іспит совісти, щоб відгадати правду: коли отець настоятель мене кликав, то без сумніву не на те, щоб мене голубити, я це знав добре. Це була справа догани і кару. Але, за що? Мені все ще осталося п'ять днів без ласощів, щоб відбути кару п'ятнадцяти днів, що мені наклали за ту підосху зі старого черевика, яку я знайшов у полі, роздер на кусні й розділив сумлінно по всіх тарілках з м'ясом, що, в обідову пору, опинилися від мене в руках моїх товаришів; і не закінчив я ще трьох із десяти диктатів, які мені завдали за те, що я дзьобнув вказівним пальцем одну щоку Ярзабала, в рішальній хвилині, коли він мав повні уста води, і я примусив його випорскнути, прозорим горизонтальним струменем, усю рідину на рясу префекта. Який новий злочин міг би стягнути на мене злість отця настоятеля? Нагло в моїм міркованні мені стало ясно: Конча! Це справа Кончі! Я збілів.

Треба знати, що «друга школа», як ми всі її називали, це був інтернат для дівчат. Збудований своїм фундатором, він знаходився напроти нашого наукового заведення, і туди ми, хлопці, ходили часто: то жадали помочі сестри Пасквілі, найздібнішої доглядальниці, коли ми були хворі; то йшли, запрошені, на якусь театральну виставу приготовану для розваги матерей

настоятельок; то бували свідками іспитів і роздачі нагород.

Ми, хлопці і дівчата, бавилися часто разом, а це заплутувало такі скорі і звичайні ідилії, до яких заохочували короткі й недбало написані листи, що їх ми вимінювали з невимовною тривогою при першій нагоді.

Я не хотів бути гірший за інших. Коли хлопці мали дівчат і з ними чудово листувалися, то чому я мав покірно класти даліше шматочки старої підошви в тарілки моїх товаришів і дзьобати їх у щоки тоді як вони мають повні уста води, караючи себе так, щоб у цілому житті не покуштувати більше ласощів і всю вічність писати диктати? І рішивши змінити хід свого життя, я написав недбало листа Кончі, одній учениці, білявішій від травневих світанків і в зелених очах якої вже була вся бездонність моря. Що я їй сказав? Того собі не пригадую, щось як щебетання пустотливого птаха, який зачинає розтягати до сонця крило, перекладене найгарнішими в світі буквами на не дуже чистому листку зшитка, зложеного опісля в двадцять тисяч складок. Я використав першу нагоду, щоб лист зайшов до її рук. І дівчина нагородила мене трохи пізніше, в міській каплиці, де ми інтернантки й інтернантки слухали приписаного Богослуження, півбоязким і усміхненим поглядом, поглядом молодої десятилітньої дівчини, що випитує молодого дванадцятилітнього хлопця про все те, що є далеке, величне і неясне в приманливості статі. . .

Вслід за префектом, понуро й боязко, я перейшов невеликий травничок, який відділював «другу школу» від нашої, і за кілька хвилин опісля, з шапкою в руці, я увійшов в приймальню кімнату, де отець настоятель читав крізь грубі окуляри не знаю яку позовклу книгу в виді зложених листків.

На даний знак, префект залишив нас самих, і за кілька хвилин вернувся, ведучи за руку мою дівчину, і вийшов знов негайно з кімнати.

Ми пропали, безпощадно пропали.

За весь час мій каральник не зволив подивитися й раз на мене; він був далі занурений серед мертвої тишини у сторінках книги.

Накінець він підвів голову, і ми схилили свої, свідомі вибуху.

— Отже ви, пане Суарез, і ви, панночко Іріярте, наречені.

Смертельна мовчанка.

— Отже ви, пане Суарез, дозволяєте собі посилати панночці любовні листи.

Нова мовчанка.

— Мушу вас попередити, по-перше, що слово *querer*¹ пишеться з *qu*, а не *seger*, як ви написали, і що *anhelar*² не пишеться з *h* перед «а», але після *n*; і по-друге, тому що ви любитеся (зо звуком «се»), я рішив вас звінчати (також з «се»), розумієте? і що вас звінчаю ще цього самісінького дня.

Конча, яка з перших слів настоятеля надувала губи, почала плакати в повному розпалі і я не запізнився піти її слідом.

— Звінчати мене! Звінчати мене! І що сказала б моя мама, коли б вона про це довідалася?

Накінець Конча відважилася промовити:

— Ні, отче! Ні, отче! Я вже цього більше не буду робити!

І я хором:

— Я вже цього більше не буду робити!

Але настоятель повторяв:

— Нема ради. Цього не можна направити іншим способом. Я вас звінчаю негайно.

— Отче, — благав я вершком мого болю, — я запевняю вас, що цього більше не буду робити. Що скаже моя мама? Що думатимуть у моїй хаті?

І дівчина з голосним криком:

— Я не хочу йти заміж, я не хочу йти заміж!

Врешті настоятель, здавалося, зм'як.

— Добре, — сказав він, — я вас не звінчаю, але при одній умові.

Ми обоє провинники замовкли у великому чеқанні.

— Що кожне з вас дістане шість лінійок по долоні. Ви згідні?

¹ *querer* (керер) — любити, хотіти, бажати, ітд.

² *anhelar* (ан'еляр) — сильно бажати, жадати, банувати ітд.

Ні, ми не були згідні. Але примара подружжя була така страшна, що ми обоє згодилися кивненням голови.

Отець настоятель задзвонив срібним дзвінком, що стояв на столі.

— Сестро Інез, прошу: лінійка.

Дещо згодом сестра Інез вернулася зі страшним приладом покути: величезною лінійкою, продрівленою сотнями маленьких дірочок.

Опісля, звертаючись до «моєї нареченої», яка далше плакала тихо, сказав:

— Витягніть руку. Ви перша.

Дівчина збиралася виконати те, що їй було наказано. Але я виступив вперед: Кіхот раси, підвівся, сильний, на своїм білім Росінанте, зо своїм злонаправляючим списом і його святим кличем хоробрости на устах:

— Отче, — сказав я благальним голосом, але твердо: — дайте мені дванадцять!

Настоятель глядів на мене кілька хвилин, і я, нехтуючи його погляд, повторив:

— Дайте мені дванадцять.

— Я не противлюся, — відповів він льодовим голосом; — протягніть руку.

В тишині кімнати відбивалися сухо удари в долоню, але дівчина вже не плакала: вона гляділа на мене своїми величезними зеленими очима, в яких була вся бездонність океану, і її погляд був вищою нагородою за мою кару.

Коли я вийшов на травник, під доглядом префекта, на хвилястій галузці деревинки цілувалися дві пташки серед солодкої радості ранку, і я, показуючи їх своєю болісною рукою моему проводителеві, прошептав гнівно:

— Чому тих не карають?

Амадо Нерво (Мехіко)

ПІД СНІГОМ

Мадрид пробудився в казковім сніговім краєвиді. Було під Різдво. Від сильного зимна костеніли кінчини, а морозний вітер дув по покритих снігом вулицях.

Люди спішилися. І хоч було зимно і платки снігу не переставали падати в густих занавісах мряки, велика маса народу заливала міські вулиці.

Надходив вечір Трьох Царів, і батьки зі своїми дітьми відвідували великі крамниці, повні іграшок. Дитячій ілюзії відкривалися всі шляхи, і її невинність уявляла собі, з сумішкою радості і страху, ніч таємну, поетичну, в якій Царі сходили з висот по освічених зорями стежках, загорнуті в оксамитні й золоті накривала, а за ними йшла велика й пишна процесія, щоб покласти на білих від снігу й місяця бальконах або в підніжжях постелей свої дорогоцінні дарунки.

Вітрини великих крамниць блищали, як розпечений жар; а за вікнами — сила іграшок напрошувалась дитячій ілюзії. Ляльки біляві, як золото, з синіми очима і червоними, напіврозкритими устами, що з них неспіливо випромінювалися малюсінські зубчики; інші, як гарні феї; і плакучі, що засипляють в обіймах дівчаток, заплющуючи свої шовкові вії; а там далі, ще інші ляльки, зодягнені різнородно; і «Папай» у моряцькій уніформі, з надутими лицами і з бляшанкою шпінагу; триколесники, авто, дерев'яні коні, ведмеді; усе догори дном, вичікуючи тієї радісної хвилини, коли дитина захопить щось своїм сміхом і оживить його своїми словами. Гори ілюзій за скляною шибою! І сила очей, що блищать химерою і красуються невинністю, жадібні отого **горища**.

— Тату, я попрошу, щоб Царі дали мені триколосо, авто, коня, і галку, й уніформу, і. . .

І весь той світ мрій, що з'являється перед очима.

— Добре, сину, але не проси забагато, бо Царі не люблять честолюбивих дітей, які всього бажають для себе. . . — відповідає батько, задоволений почути таке.

— Я хочу цю плакучу ляльку, мамо, — скрикує маленька дівчинка і плеще з радості в долоні.

— Добре, — відповідає задоволена мати. — Напишемо Царям і випросимо в них одну для тебе. Але, що ти зробиш із нею?

— Я. . . візьму її отак. . . легесенько, і колисатиму її, поки вона не заплющить очей і не засне.

Всі діти говорять і сміються, а їх очі сліпнуть перед таким можливим щастям, від якого їх відділює тільки скляна шибка. А інколи, скромно одітий хлопчина з блідим обличчям і сумним поглядом затримається теж перед вітриною і заговорить скромним, тихим голосом:

— Тату, я хотів би, щоб Царі дали мені оцей кольоровий, такий чудовий бальон. . . Але, як ти кажеш, що цього року Царі такі бідні. . .

— Так, сину, так, — відповідає нарешті батько. — Буде ще один рік. . .

Черга цікавих постійно поповнюється перед вікном великої крамниці: але западала ніч зі своїми синіми тіннями і своїм мерехтінням золотих світел.

Вулиці скоро стали опорожнюватися. І з утечею від них людей, вони прибирали похмурого зарису та сірого вигляду.

Численні іграшки, покладені одні на одних, як бездушні істоти, все ще виразно видніли в вітринах.

Раптом, я звернув свій зір на маленьку дівчинку, яка, не підозріваючи нічого, поглинала своїми великими очима отой скарб радості. Вона була убого вбрана. Зношений плащик, ноги напів-босі, подерта одежина, здавалося, що її не турбував холод, ні вітер, що висвистував на рогах вулиць і звивав снігові кружала. І хоч її тіло терпіло, а обличчя бліднуло, вона не відчувала нічого, наче б знаходилася в пречудовому світі.

Вона сперла руки на рамку вікна і притулила ніс

до шиби. Була ніби в пориві, оглядаючи оті іграшки, яких вона ніколи не могла мати; а її зіниці, повні ілюзій, перебігали з одної ляльки на другу, з таким дитячим бажанням у погляді, що це мене зворушило. Вона не знала, що я стежив за нею, і це дало мені нагоду оглядати її досхочу, і дізнатися з безмежного бажання, яке відбивалося в її очах, про те, що діялося в її душі. Ця бідна дівчинка була б дала все, що мала (а це певно було небагато), щоб попестити одну із тих жовтих ляльок.

Я чув, як вона зідхала, і бачив, як її зіниці захмарювалися сльозами. І хоч було дуже зимно і сніг густішав, дівчина не відступала від вікна. Здавалося, що її там приліпили.

— На що ти так дивишся? — спитав я її.

Здивована, вона повернулася в мою сторону і перелякано застигла поглядом на мені.

— Скажи мені, — заговорив я, погладжуючи її волосся. — Тобі не зимно?

Мені здавалося, що вона всміхнулася, але не відповіла.

— Маєш батьків? — спитав я.

— Ні, сеньйор.

— З ким же ти живеш?

Заспокоєна теплим тоном моїх слів, вона мені сказала, що вона сирота, і що нею опікується одна бідна жінка, з якою вона живе.

— А що ж ти тут робиш?

Я побачив, що вона вагалася і рум'яніла.

— Попросила може в Трьох Царів якоїсь іграшки?

— Сеньйор, Три Царі ніколи не принесли мені нічого.

Я взяв її за руки і стиснув їх.

— Ну, це тому, що ти їх не просила.

Здавалося, що мої слова схвилювали її.

— Ну, стривай, — продовжував я. — Яка лялька тобі найбільше подобається?

Вона поглянула на мене зі здивуванням.

— Ну, скажи мені, — заохочував я її.

Нарешті вона випрямила своє рамія і показала ме-

ні закостенілою рукою золотоволосу і гарно прибрану ляльку.

— Побачиш. Я зараз піду й попрошу самого Царя Мельхіора, бо я його приятель, і я певен, що він її дасть мені, коли довідається, що це для тебе. Пожди на мене.

Я пішов до крамниці, а здивована дівчинка слідила за мною своїми гарними очима. За кілька хвилин я вернувся з чудовою лялькою в руках.

— Бачиш? — сказав я їй. — Візьми. Я попросив його і він її дав мені.

Зіниці дівчинки розширилися, а на її устах я за примітив здивований вираз, так наче б її очі не могли повірити в те, що бачили.

— Візьми її, — повторив я радісно.

Вона взяла ляльку з якимось страхом, ніби їй те щастя видалося неможливим. Маючи її в руках, дівчина ніби перемінилася на обличчі: її очі, повні безмежної радості, блищали яскраво, а на устах зарисувалася усмішка, і майже забуваючи про мене, вона міцно пригорнула ляльку до грудей, цілуючи її рівночасно.

— Чи можу її собі взяти? — спитала вона нарешті з острахом.

— Так, дитино, так, — відповів я з усією душею.

— Але... до мене додому?

— Куди схочеш. Лялька твоя. Тобі її принесли Три Царі.

Вона дивилася на мене великим поглядом, повним ніжності, вдячності, ілюзій. І не чекаючи довше, обернулася й побігла з лялькою в обіймах, божевільна з радості.

Я бачив, як вона зникла в далечі, тоді як місто в'януло в мряці, а світла ліхтарень озолочували сніговий килим, що покривав вулиці.

Рафаель Нарбона — (Еспанія)

СТІНА

Кожного разу, як тільки внуки дядька Рабози стрічалися з дітьми вдови Каспори, на стежках городів або на вулицях Кампанару, все сусідство обговорювало цю подію. «Вони одні одним приглядались!» «Вони одні одних ображували самим виразом обличчя!» Оте все могло скінчитися погано і одного несподіваного дня все село могло зазнати нового розчарування.

Посадник і видатніші сусіди радили парубкам обох ворожих родин якось помиритися. До них ходив і отець парох, старець Божий, з одної хати до другої, і дораджував їм забути провини.

Ненависть Рабозів і Каспорів тримала Кампанар розбурханим тридцять років. А усміхнена оселя, майже у воротах Валенсії, споглядала з берега ріки на місто великими круглими вікнами своєї гострокутної дзвіниці й повторювала з африканською палкістю оті дикі історії боротьби і буйности великих італійських родин середньовіччя. Колись, давніше, вони жили дружньо. Їх хати, хоч положені на інших вулицях, сусідували загородами, відмежованими тільки малим муром. Раз уночі, внаслідок суперечки за наводнювання, один Каспора розлютився і звалив на городі вистрілом рушниці одного хлопця дядька Рабози. А молодший юнак Рабози, щоб не говорили, що в родині не було мужчин, після одномісячного лежання в засідці, всадив вбивникові кулю межі очі. Відтоді обидві сім'ї, засліплені ненавистю, забули про християнські заповіді й жили ідеєю одні одних виїсти, думаючи більше про те, як використати необережність сусіда, ніж про обрібку землі. Спрага відплати не згасала, а навпаки: вони винищували одні одних у новому потомстві, бо

виглядало так, наче б в обох сім'ях дівчата виходили вже з материнського лона із ворожнечею до сусідів.

Після тридцятилітньої боротьби в хаті Каспорів залишилася тільки вдова з трьома рослими юнаками, які подобали на гори м'язів. У другій хаті жив вісімдесятилітній дядько Рабоза, прикований до комишового крісла, з завмерлими від паралічу ногами, неначе зморщений божок відплати, перед яким присягалися його два внуки боронити становища родини.

Але часи були йнакші. Вже не можна було ходити й стріляти, так як робили їх батьки на середині майдану. Цивільна гвардія не спускала їх з ока, сусіди їх теж пильнували, і вистачало, щоб один із них затримався кілька хвилин на стежці чи на розі, аби стрінуги другого, і відразу їх оточували люди, які їм радили помиритись. Втомлені цим старанням, яке перейшло в переслідування і стало між ними як непереможна завада, Каспори і Рабози залишили стріляння, і навіть втікали один від одного, коли випадок зводив їх віч-на-віч.

Таке було їх бажання відмежуватися і не бачитися, що стіна, яка розділювала їх загороди, видалася їм низькою. Кури одних і других, дряпаючись на купу дров, дружилися на сніпках, а жінки обох хат обмінювалися з вікон словами зневаги. Видержати оте все було над силу, бо все йшло так як в родині, і вдова Каспора розпорядила дітям підвищити стіну на одну міру. Сусіди поквапилися, щоб виявити своє невдоволення камінцями і розчином вапна, і додали до стіни кілька п'ядей більше. І так, у цьому мовчазному і повторюваному вияві ненависти, стіна ступнево росла вище й вище. Вікон вже не було видно, а трохи пізніше зникли і дахи. Бідні птиці, загороджені, тремтіли в похмурій тіні тієї стіни, яка закривала їм частину неба, і їх кудкудакання звучало сумно й придушено з-за того муру, який подобав на пам'ятник ненависти, створений з костей і крові людських жертв.

Так минав час обом родинам. Не нападали вони одні на одних, як давніше, але й не наближалися, бездільні і заціпенілі в своїй ненависті.

Але одного пополудня сільські дзвони задзвонили

на тривогу: горіла хата дядька Рабози. Внуки були на полі, жінка одного з них прала, а крізь шпари дверей і вікон висувався густий дим паленої соломи. Внутрі, в тому пеклі, що ревіло й шукало виходу, знаходився нещасний старенький дядько Рабоза, безвладний у своїм кріслі. Внука рвала собі волосся і винувала себе, мовляв, то вона спричинила оте все своєю необережністю. А люди громадилися на вулиці, перелякані силою вогню. Деякі, відважніші, відчинили двері, але відступили перед клубом густого диму, насиченого іскрами, який скоро рознісся по вулиці.

— Дідусь! Нещасний дідусь! — кричала внука Рабозів і даремно повертала свій погляд, шукаючи рятівника.

Перелякані сусіди стрепенулись коли побачили щось ніби в виді дзвіниці, що наближалось до них. Це три юнаки кинулись в горіючу хату. А були це Каспори. Вони перекинулися поглядом, обмінялися знаком зрозуміння і без слів пірнули в масивний вогонь, як саямандри. Натовп їх оплескав, коли побачив, як вони з'явилися з дядьком Рабозою, якого несли високо в комишовому кріслі, як якогось святця на носилках. Поклали старця, і не дивлячись на нього, вони знову подались в середину горючої хати.

— Ні, ні! — кричали люди.

Але вони з усміхом йшли далі вперед. Йшли, щоб рятувати якісь речі своїх ворогів. Коли б там були внуки дядька Рабози, то вони б навіть і не рухались з хати. Але справа була стільки в бідному старцеві, якого вони повинні були захистити як відважні люди. І бачили їх люди то на вулиці, то в середині хати, як вони кидались у дим, стріпуючи з себе іскри, немов неспокійні біси, викидаючи устаткування і мішки, щоб повернутись назад, і знову поринути в полум'я.

Коли юрба побачила як два старші брати витягали молодшого на раменах, то вона аж скрикнула. Це дерев'яна перекладка звалилася нагло і зломилася йому ногу.

— Крісло, скоренько!

Люди з поспіхом витягнули старого Рабозу з його комишового крісла, щоб посадити в нього раненого.

Юнак, із обсмаленим волоссям і задимленим обличчям, усміхався, притаюючи сильні болі, які примушували його стискати уста. Він почув, як якісь дрижачі, тверді руки, з мозолями від старости, стискали його руки.

— Мій сину, мій сину! — застогнав дядько Рабоза, присуваючись до нього.

І поки бідний хлопчина зміг його уникнути, спаралізований шукав своїми беззубими устами рук, які він стискав і цілував, цілував їх безперестанку, змиваючи їх сльозами.

А хата, тим часом, згоріла до основ. І коли закликали мулярів, щоб поставити нову хату, внуки дядька Рабози не дозволили їм починати від розгортання землі покритої чорними лишками. Найперше мусіли виконати пильнішу роботу: розвалити прокляту стіну. І вхопивши джаган, вони завдали їй перший удар.

Вісенте Бляско Ібаньез — (Еспанія)

ЧУДО

Ліна сиділа верхи на ногах матері і забавлялася розплітуванням її кіс та прибиранням її волосся, що наче темний водопад розпливався в її рожевих рученятах.

Мати давала їй волю, хоч протестувала злегка.

— Ліна, не пустуй більше з моїм волоссям... Як ти мене причепурюєш!

Мати навіть усміхалася. Але в душі все це ставало великою скаргою: «Коли б я тільки могла її побачити... Коли б ці очі були ранніми зірками, як він їх називав... Нерухомі зірки, ось що вони є. Але нарешті моя дитинонька усміхається перший раз відколи захворіла; вона вже не така похмура»...

Її люблячі руки пробігали по дівчині. «Її вії заокруглені, вогкі, але якої краски будуть тепер її очі? Хозé каже, що вони трішки змінилися... При народженні вони були ясні, стружкової краски. Вона все ще має ямку на щоці, ніби сяючий кружок на ангельському обличчі... Мої руки добре вміють її бачити: вона щохвилини стає гарнішою. Тільки колір її очей, ось чого не бачать мої руки. Але, пробі, нехай вони залишаться незмінні: краски стружок, краски літнього сумерку, кольору спілої помаранчі... Отого кольору, який темніє тільки зі смертю. Так я знаю, що вона ніколи не осліпне».

Три роки тому залягла тінь на очі Ірини. Вона залягала повільно, ніби навідинами, а потім примістилася як незвичайний невблаганий гість.

Втративши зір, вона відсунулася у свою кімнату. Не допомогла ніжність чоловіка.

— Лиши мене, я хочу бути сама.

— Моя любов є твоїм зором, Ірино...

— Лиши мене!

І мацаючи обережно, вона віддалювалася як нещасний корабель без дороговказу, заблукана в морі тіней, з затисненими устами і серцем, що шамоталося як п'яне.

П'яне серце і дике тіло перемогли тінь і її самовільну самоту. Одної ночі знов навістила її любов. Можливо ще й тому, що її материнське покликання забажало ще одного сина, щоб заповнити порожнечу по первороднім, який щонеділі вичікував на поблизькому цвинтарі своєї китиці квітів.

Лікар говорив їй ясно:

— Ви, пані, в благословенному стані.

Радість пройняла все її ество, навіть її мертві очі.

— Дівчинка, мій Господи, дівчинка!

— Я не знаю, чи буде хлопчик, чи дівчинка, пані.

— Дівчинка! Мусить бути дівчатко. Я маю навіть ім'ення для неї: вона зватиметься Ліна.

— Може бути...

— Мусить бути.

Вона вийшла з канцелярії запромінена. До свого чоловіка вона ставилася люб'язно і ніжно, якою вона не була від хвилини осліплення і від пам'ятної ночі, коли він її запліднив.

— Будемо мати дівчинку, Хозé. Ліну. Дівчинку з вічними очима.

Він годився, радий зі свого щастя. Вона не переставала щебетати день і ніч, аж доки не наговорилася досхочу.

— Я не живу тільки присмерком, Хозé, бо в моїй крові існує промінь сонця. Я була мертвою, а сьогодні починаю жити й любити.

Коли вродилася Ліна (Ліна з власним іменем), сліпа Ірина її побачила. Вона побачила її дійсно на одну хвилину, на хвилиночку, коли її очі прошили сумерк. А може бажання побачити свою Ліну вмовило в неї, що вона відзискала зір на хвилину, може тільки на одну хвилиночку...

На легку і недовірливу усмішку окуліста вона при-

сягалася, що її бачила. Але чи може наука знати все, що знає пристрасне серце, усе, що можуть бачити палко бажуючі очі?

Ірина бачила свою дитину. Бо коли ні, то як вона могла знати, що її очі стружкової краски, краски стиглого тютюну, що з середини її підборіддя одна ямочка просвічує усе її обличчя?

І побачивши її, вона навчилася пробігати по хаті без спотикання, застелювати колиску дитини, придумувати забавки для неї і виносити її на подвір'я погрітися на сонці.

Ліна росла щасливо. Але... лікар якось сказав, «дифтерія». Мабуть, усе це сталося з-за браку материнського зору. Бо Ірина бачила свою дитину, але тільки на хвилину, на одну хвилиночку. Це занадто мало. Наука — шановна річ, але в деяких справах, як материнський зір, наприклад, вона нічого не знає.

Сидячи біля колиски з зануреною в долоні головою, Ірина шептала: «Вона моя, моя. Я видру її від смерти. Сотвори чудо, Господи! Ти не дав їй отих стружкової краски, спілої помаранчі й літнього сумерку очей на те, щоб їх затерла смерть. Ліна має вічні очі. Сотвори чудо, Господи! Ти мусиш його сотворити».

Після страшних переломових днів, Ірина знов стала сяяти радісно: чудо сталося! І коли дитина бігає по подвір'ю, вона дякує потиху: «Дякую, Христе, дякую за Твоє чудо. Ти мусів її спасти, щоб спасти ті очі, подібні до Твоїх. Ясно, дівчина є трохи соромлива, але це наслідки хвороби. Вона ще стане такою самою як була раніше»...

— Чи вернулись дитині рум'янці, Хозе?

— Вже вертаються.

— А чому вона не прийде як я її кличу Ліна? Раніше вона розуміла...

— Її це пригноблює, ти знаєш...

— Але ж її очі, її очі... Чи вони ще такі гарні, як перше?

— Авжеж...

— А якої вони барви? Чи вони все ще цієї чудової краски?

— Так, але... Ти знаєш... з літами вони трохи міняються...

— Трохи, небагато... Христос сотворив мені чудо, щоб її спасти, щоб були другі очі, подібні до Його очей.

— Так, Ірино...

Чоловік зажурено занурює в долоні голову. «Чудо! Може Христос його і не дав, щоб вона не мала других очей подібних до Його. Тому він послав смерть нашій донечці. А ця дитина, яку вона цілує і яка від неї втікає та її боїться, прийшла з притулку для сиріт. Ліпше обманити, ніж щоб Ірина знайшла смерть або божевілля».

Евхенія Вітері (Еквадор)

ЛННВСТВО І РОЗСУДОК

(Л е г е н д а)

Отже, ти хочеш, щоб батько розказав тобі казку? Маю для тебе цілу в'язанку оповідань. Ось одно, і нехай воно вийде тобі на користь, наче б це було молоко.

Була собі старенька жінка, на ймення Кіріна, і жила вона, як я був хлопцем, близько моєї хати. Мешкала в кімнатці, яка була така чиста, як порцелянове горнятко.

І те, що особливо приваблювало мій погляд в цій кімнатці, була залізна підкова. Кіріна була забобонна. Вона вірила, що в хату, в якій з набожністю зберігається кінська або муляча підкова, не вдирається хвороба, ані не бракує там хліба, ні нещастя туди не заходить.

На чому основувала старушка прикмети, які прив'язувала до підкови? Я тобі розкажу, мій Віталію, так як Кіріна мені розказувала.

Ти повинен бо знати, мій сину, що коли наш Господь Ісус Христос жив на цьому грішному світі, викриваючи хитрунів і облудників та творив чуда, він ішов раз в товаристві святого Петра і спотикнувся по дорозі на заржавілу підкову. Звертаючись до апостола, що поступав за своїм Учителем, він сказав йому:

— Петрусю, підійми це і вкинь до сакви.

Святий Петро вдав глухого, пошіптуючи: «О, брате, що за думка! Я, згинатися задля шматка старого заліза!»

Господь, що читав у думках людей, як у розкритій книзі, вичитав це і в душі свого апостола, і, замість повторити просьбу, рішив сам зігнути, піднести підкову й сховати її в рукав.

В цій хвилині обидва подорожні прибули до одного села і, переходячи попри кузню одного коваля, Христос сказав йому:

— Брате, хочеш купити в мене цю підкову?

Коваль оглянув її, вдарив по ній нігтем і, переконаний, що за малим трудом ця річ стала б як нова, відповів:

— Даю за неї два сотики.

— Нехай буде й мідяк, — відповів Господь.

Коваль заплатив і прочани продовжували свою дорогу.

На кінці села вони зустріли хлопчину з кошиком в руці, який викликував:

— Вишні! Тузин за сотика!

— Дай мені два тузини, — сказав Христос.

І два сотики, що становили ціну за підкову, пішли в руки хлопчини, а двадцять чотири вишні Господь сховав собі в рукав.

В той час була пекельна спека і святий Петро, що все поступав за Учителем, сопів тяжко і був би дав золото і все на світі за ковток води.

Господь час від часу всував руку в рукав і підносив до уст одну вишню. І так, як хтось не хоче одної речі, недбало й уважно відкидав другу, так святий Петро згинався, щоб її підняти і з'їсти її на місці.

Після того, як апостол з'їв до пів тузина вишень, Господь усміхнувся і сказав:

— Тепер бачиш, Петре: ти не хотів зігнутися раз, а тепер ти мусів це зробити шість разів. Проти лінivosti треба розсудної дбайливости.

І від того часу підкова в хаті приносить щастя.

Рінардо Пальма — (Перу)

МРІЯ ТКАЧА

Почнемо, як казку. Бо історія, яку вам розкажу, така гарна, така чудова, як казка.

Жив собі раз чоловік без батьківщини. Він був сином ткача. І син продовжував ремесло свого батька, лиш ушляхетнював його трохи. Замість ткати овечу вовну, він став ткачем мрій, високих думок.

Чоловік моєї казки посідав напевно таку велику душу, що не було їй місця в чотирьох стінах старої Європи, і він хотів виїхати в новий світ. Подібно, як ми знаходимося обмежені в нашій старій душі й хочемо виїхати, бути більшими, поширити наш обрій і поняття нашого життя... Посідав він неспокій поетів, мореплавців і птахів. Цей неспокій був — їхати, літати, відкривати.

І тому, що він одружився з донькою Бартоломé Перестельо, який був мореплавцем, його дружина подарувала йому папери свого батька. І говорилося в них про інші землі, про інші шляхи, про інші моря. І ось так одного дня він собі вимріяв, що за тими всіма морями була земля, друга земля зі своїми жовтими кісно-окими людьми, зі своїми ладановими і миртовими деревами, порцеляновими вежами зі срібними дзвінками, які шуміли в прохолоді. Значить, він мріяв про славне Сіпанго*, яке вже пізнав інший подорожник, що називався Марко Польо. І він мріяв туди поїхати. І не на верблюді, ні на ослі, але на вітрильнику. Тому й видно було цього старого чоловіка й мореплавця на берегах моря, як він пильно оглядав обрій.

І цей чоловік, цей мрійник, що від безмежних

* Сіпанго — стара назва Японії.

і нестримних мрій дочекався сивого волосся, і що дістав пташині очі від такого пильного споглядання в море й від мандрівки по горах і побережжях, розказав свою мрію тодішнім князям. І попросив у них малого вітрильника, щоб поїхати шукати тих чудових земель, які знаходилися там, за морем, поза сумнівом усіх болязких і маленьких людей. Він їм сказав, що він певний, що вигинасті й розгойдані хвилі моря занесли б його до Сіпанго.

Але князі вислухали його з усміхом. Бо тоді навіть князі вірили, що земля є плоска, як стіл. І назвали його божевільним.

І ходячи отак з двора до двора, оповідаючи свою мрію насміхливим князям, бідний мореплавець постарівся. Зморщилася його душа. Його ноги і надії виснажилися. Його дружина померла. Лишився лиш один син, другий ткачик мрій і надій. Одного дня він був голодний і сонний. І йдучи далі та далі, тримаючи свого сина за руку, він опинився перед брамою великого старого дому з численними деревами і цвітами. Застукав до брами, і його привітати вийшов невеличкий чернець, вбраний у рясу сірої краски і з веселою усмішкою, як вода.

— Вибачте за лахміття, — сказав прочанин. — Цей хлопчина голодний, а я змерз і хочу спати.

— Вітаю тебе в цій хаті, — відповів йому чернець. — Наш отець, святий Франц, дасть тобі притулок в заглибленні своїх рук, які благословили птиці. Увійди! Він казав нам приймати навіть злодіїв.

І старенький мореплавець залишився у францисканській хаті. Одного дня він втомився своєю мовчанкою і розказав братчикам казку про землі з голубими дзвіницями і про дерева з солодкими запахами, які знаходилися там, за морем. І так, як глумливі князі, засміялися також усі Францискові браття, бо вони були прості люди і надто задоволені зі своєї великої старої хати. Всі сміялися. За винятком одного, що називався Хуан Пéрез. Він пішов з казкою до королеви. Бо Хуан Пéрез був сповідником королеви Еспанії. Королева сказала старенькому духовникові:

— Що я маю зробити?

— Збери наймудріших вчених твого королівства. Вони тобі скажуть, чи існують ті землі або чи мореплавець божевільний.

Так і зробили. Старець показав свої папери знищені таким довгим вживанням, і розказав їм свою казку.

Опісля королева спитала Хуана Пéреза:

— І чого ж тепер треба?

— Трьох кораблів, Ваша Милосте.

Королева замислилася, бо втратила свої гроші у війнах. Але нагло мов проясніла: — Ось вони, — сказала вона Пéрезові. І вручила йому свої перстені й нашийники.

Тоді мореплавець поїхав. Погнався на захід як стріла. Його проводив білопир'яний птах. Як та сяюча зоря, що привела Трьох Мудреців до Вифлеему. Не збирався прийти на світ Бог, але день готовився вудати на світ суходіл.

Тому мореплавці мусіли терпіти голод, хвороби і безсоння. Три місяці перебули вони під терпеливими парусами трьох кораблів, які протинали в морі смужки своїми блискучими днами. Вітер попихав їх, як міг, своїми старечими і дужими раменами.

Але той, хто проводив, був птах. Він все прямував вперед, як пес-провідник, що тягне мотузку сліпої людини.

Одного ранку Христофор Колюмб скрикнув голосно. Мореплавний птах завів його до землі, яка вже видніла, як хмара на обрії. Не було це вимріяне Сіпанго зі своїми голубими дзвіницями, але зелений острівець, як ізмарагд, і майже весь покритий пущами. Називався він тоді Гванаані, але Колюмб дав йому нове ймення: Сан Сальвадор.

І Колюмб висів на золотому побережжі, поставив хреста й прапор. І після слова «Христос» він вимовив ймення Ізабелі, королеви, що йому подарувала три кораблі. І прапор, який він розгорнув на березі, був пурпуровий, як цвіті хараканди.

Вернувшись до Еспанії, бо тоді їх було багато і вони були дуже великі, і в їх посіlostях не заходило сонце, старенький Христофор Колюмб, з усіх тих

світів склав на руки королеви ще один новісінький світ. Це виглядало так, наче б на кінець її золотого нашийника він поклав ізмарагд. Правда, королева не могла нарікати на те, що подарувала свої перстені. Відплачуючись, старенький мореплавець подарував Ізабелі, католицькій королеві Арагону і Кастилії, обширні землі з їхніми птахами, з їх ріками, повними човнів, а на дні золоті камінчики. Але передусім він подарував королеві тих мідяних людей, що ходили на двох ногах, як ми. На королівський двір він привіз багато індіан з солодкими і неспокійними очима, як очі їх лял. І на королівському дворі їх дуже подивляли дворяни й пані, наче б це були привабні мавпи чи крикливі папуги.

Взаміну за це все, за ці всі нові неба, за ці всі нові обрії, за ці всі острови і за ці всі землі, за ці всі шляхи, які опоясували світ, старенький Христофор Колумб помер з біди і з жалю.

І все це сталося тому, що королева забула дати йому кавальчик нашого щоденного хліба і хатинку для його сивого волосся і його зморщків. Але насправді королева має виправдання. Якщо вона призабула за Колумба, це було тому, що вона сміялася з привабливих мавп і пробувала навчати зелених і золотистих папуг прегарної мови Кастилії.

Альберто Гільєн — (Перу)

МОЛИТВА СЛАБИХ НАРОДІВ

Подбай, Господи, щоб ми повірили в закон рівності, аби нам видалося, що живемо в царстві справедливості. Подбай, щоб велетні понизили свою велич у співпраці і солідарності, аби поступ був духом життя й надії, а не в'їдливим батоном. Подбай, щоб свобода перестала бути мітом, і щоб вона нас усіх захистила. Подбай, щоб незалежність, яку ми здобули з такими зусиллями, не пропала в кігтях самолюбства великих народів, і вчини, щоб міжнародне співжиття було миле шляхом цілковитої відданості законові й пошани до права інших людей. Подбай, щоб мир був вислідом соціальної згоди, а не грубим накиданням сили. Подбай, щоб дар природи не перейшов у незнані руки. Подбай, щоб земля дала обильні плоди для наших дітей, але подбай теж, щоб сонце спалило наші лани, а вода перемінилася в вогонь, якщо ноги завойовників ступлять на наші поля. Подбай, щоб злиденне самолюбство уступило місця привабливій любові до ближнього. Подбай, щоб у наших взаєминах царювала справедливість, згода в наших посіlostях і братерство в людській праці. Подбай, щоб промінь Твого гніву спалив народи, що падають як боягузи. Подбай, щоб не послабшали наші ідеали ані не змаліло наше завзяття. Подбай, щоб патріотизм був нашим щитом і честю нашого прапору. Подбай, щоб скінчилося панування насильства і щоб скінчилася доба зловживання. Подбай, щоб сповнився котрогось дня ідеал роззброєння, аби процвітало рільництво, промисел відзискав свій вплив, а наука здобула блискучі осяги. Подбай, щоб відродилася віра у щасливу майбутність, в якій не було б цивілізації без згоди, згоди без порядку, порядку

без миру, а миру без справедливости. Подбай, щоб ми набули морального сумління нашої долі і власної особистости в житті з іншими людьми. Подбай, щоб ми зреклися болючого минулого й думали про світанок, який наближається. І подбай, нарешті, Господи, щоб крамарям нашими бажаннями і надіями вказівкою був палець Твоєї справедливости.

Мануель Кастро Рамірез — (Ель Сальвадор)

ЗОЛОТА ДІВКА

Міцна, широка і рум'яна виховувалася донька, яка вдалася більше в родину або в натуру батька, ніж у матір. Він був сильною і поривистою людиною, а навіть неосяжною. Багатство, до якого його довела торгівля шафраном і комишем, зуміло приховати, перед великими людьми, грубу вдачу його становища. А проте, всупереч його скупости, його свято шанували і поважали у цілому місті. Його жінка, яка вийшла з простих батьків, була високого росту, ніжної вдачі, хворобливої краси і скупого слова, а й усі вони виглядали без змісту, без захоплення, без радості.

В психіці донька посідала спокійну і м'яку доброту повнотілих дівчат: вона була схильна до простоти, побожності і спокою.

Одна жінка, подруга матері у скромному минулому, жила з ними в характері господині хати: вона поєднувала вірність Евриклеї, старшої годувальниці Одисея, і цікавість та злобу господині, яка обслуговувала з племінницею господарство Альонса Кіхано Буено.

Хата цієї родини належала колись до якогось дворянина, бо над входовою брамою виднів щит, але купець усунув з будівлі всю дворянську пишність, — замалював камінь, затинкував стіни і дашкові боки та відновив її знутри. Спереду була алея зо старими банановими деревами і пальмами, що їх обкидали камінням хлопці, що туди переходили в пополудневих годинах бавитися і битися. Донька купця поглядала на них, і нераз хотіла змішатися з дівчатами, які теж приходили їй, бо «не годилось, щоб вона вела таке низьке приятелювання».

І вона не виходила. Коли вже була більшенька, їй знудилося було слухати постійні балачки про гроші, які завжди розводилися в хаті. Їх слова звучали їй як мішки дзвінких монет, що їх перевертали з брязкотом. Вона не чула про ніщо інше, як про купівлю чужого майна, і то за безцінь.

Коли дівчина почувалася душевно втомленою, вона ховалася на своїм балконі та з вікон оглядала сільську алею, що творила відмежування від монастирського городу. Онтам спів пташок на деревах і крик та галас хлопців посилювали її самоту.

Що ж бажала повнотіла і здорова донька, оточена достатками, що виявлялися в коштовності її одягів і, навіть, в багатстві їжі, яку приготувляли в тій хаті?

Не з'єднали собі батьки близьких приятелів, з якими можна було б поговорити й побувати в родинних відвідинах і розвагах. І так вони виходили на прогулянку самі й завжди самі перебували з господинею хати. І коли донька говорила й раділа здоволенням, розвагою, гарним і веселим життям інших, то вона завважувала в батька або матері kwasну міну і зневагу, і ту саму фразу: «Все це назверхність і показ. Бог знає правду облуди і недоїдання, що їх правдоподібно прикривають своїми зворушливими пишностями ті люди, про яких говориш!»

— Це правда, — додавала господиня хати з великою повагою і шанобливістю.

І донька даліше товстіла і нудьгувала.

Одного ранку в алеї з'явився, між двома великими пальмами, грона яких ніколи не золотила стиглість, бо хлопці їх стрясали передчасно, молодий і досить чепурний парень. Згодом, він став появлятися постійно, щоденно. Дивлячись на нього, дівчина відчула, як затремтіла вся її міцна істота. Мати довідалася про цю розмову поглядів, уважно пильнувала дівчину, а там і загостила до неї в кімнату, заморожуючи їй усіх повний обіцянки.

— Чи ти бажаш собі нещастя?

— Я, нещастя?

— Чи ж не бачиш, дитино, що те, чого оцей юнак

тут шукає, це тільки гроші? На нього вистане лиш подивитися!

Насварена дівчина стояла і гляділа на нього. Так, він був тонкий і блідий. Опісля господиня довідалася про його вбогість і волокитство. І пальми знов опустіли.

Донька повернулася до довір'я своїх. Вже досягнула повноти молодости й міці. Батька аж розпирало зо щастя: він подвоїв своє майно не знати якими зисками.

А там і другий юнак з'явився на терасі. Господиня просліддила з найбільшою пильністю прикмети нового залицяльника. І вдруге зайшла мати до кімнати своєї доньки.

— Доню, ще один, і сто таких самих прийдуть на запах твого посагу.

— Чи всі мають наблизитися зваблені тим самим?

— Певно, що всі, хіба що вони теж мають щось предложити.

Дівчина, вже велика, в тридцять років, підходила з плачем до своєї господині, а ця, вимовляючи часто Господне ймення, говорила їй щоб її заспокоїти: «Коли б ти приймала першого, а опісля другого зпоміж тих шукачів майна, Господи, то опісля зовсім певно прийшло б до багатьох сліз, але не було б ради... Твоя мати говорить більше ніж правду».

Вечорами усі трое виїздили своєю старою і тяжкою каретою. Люди гляділи на дівчину й перешіптувались: «Виросла на дівку і... ніщо. Вся вона зраджуськупарство, жир і роки».

І залицяльники більше не заходили.

І коли господарі поверталися з прогулянки каретою, не зазнавши доброго і привітного приятельського слова, в одній радісній хвилині, мати залюбки говорила доньці:

— Чи не завважила ти, як дивилися на тебе мужчини і жінки?

— Дивилися на мене? Та ж мене вже називають «золота дівка».

— Дівка, дівка... і золота! Це заздрість!

— І ще й як завидують їй! — викликував батько. — Вона все має: гроші, добру їжу, гарний одяг... і те здоров'я, що є окрасою!

І дівчина споглядала сумно на ту превелику свою красу.

І з кутка господиня, яка плела на дротах або молилася на чотках, вишіптувала:

— Слава нашому Богу, що так нас любить!

Габріель Мірo — (Еспанія)

СКОРПІОН ЧЕНЦЯ ГОМЕЗА

Коли я був хлопцем, то не раз чув, як жінки часто говорили, коли дивились на якусь дорогоцінність: «Це вартує стільки, скільки скорпіон ченця Гомеза». Цим народнім переказом я задумую тепер пояснити, чому вони таке говорили.

Наш герой був старший чоловік, що жив у францисканському монастирі Перу. Люди називали його ченцем Гомезом і так називають його теж літописи монастиря і народній переказ. Цей добродушний чоловік не тільки вірив у всі чуда Святого Письма і святих, але й він сам також довершив їх багато, судячи по тому, що говорили про нього в цілій місцевості.

Одного ранку він роздумував у своїй келії, в якій не було більше ніж два шкіряні крісла, старий поломаний стіл і одна постіль без покривала, з одним одиноким каменем, що правив за подушку. Нараз він почув, як хтось застукав до дверей, і почув одночасно голос, який промовив: «Слава Богу!»

— Увійди, брате, — відповів чернець Гомез.

Опісля відчинилися двері і в келію увійшов скромно одягнений чоловік, але в його обличчі можна було вичитати легендарну чесноту кастилійського старця.

— Сядь, брате, і скажи мені, що тебе сюди приносить, — сказав йому чернець Гомез.

— Вірте мені, отче, — став говорити гість, — я чесна людина, не зважаючи на мою скромну одіж.

— Це легко спостерегти, і хочу, щоб ти таким і залишився, бо так заслужиш у цьому житті спокій сумління, а в другому благословіння.

— Справа така, отче, — продовжував гість, — що я маю численну родину і, мабуть, втрачу свою крам-

ницю, бо ж я крамар, а бракує мені п'ятсот пезів. Бо-жуся вам, отче, що не маю ані налогів, ані я не лівивий.

— Не розпачай! Бог помагає тому, хто чесно працює, — проказав чернець.

— Правда така, отче, — перервав чоловік, — що досі Бог мене не вислухав.

— Вір, сину, вір.

— Я заходив до хат багатьох приятелів просити їх, щоб позичили грошей, але всі мені відмовили. Справа така, що минулої ночі, як я спав, почув у сні голос, що мені казав: «Кріпися, Херомо. Иди до ченця Гомеза просити грошей, яких потребуєш. Якщо він хоче, хоч який він бідний, то він знайде спосіб тобі допомогти». Осьтут я й опинився і прошу вашу духовність, щоб ви мені позичили п'ятсот пезів лиш на шість місяців, щоб я не втратив своєї крамниці.

— Як же ти міг собі уявити, що в цій скромній келії знайдеш п'ятсот пезів?

— Правду кажете, отче. Проте я вірю... Щось мені каже, що я не прийшов надармо.

— Твоя віра спасе тебе, мій сину. Почекай хвилину.

Дивлячись опісля в сторону стіни, що була за крамарем, чернець Гомез побачив скорпіона, який спокійно прямував до вікна. Чернець Гомез витягнув хустинку, приблизився до стіни, схопив обережно тваринку, завинув її, і, звертаючись до Херома, сказав йому:

— Візьми, сину, і застав цю дорогоцінність, але не забудь мені її звернути за шість місяців.

Херомо не міг знайти слів, якими віддячитись йому за прислугу. Скоро потім він опинився в крамниці лихваря. Дорогий камінь був дійсно найбільшою рідкістю, гідний королевої. Була це брошка в виді скорпіона. Тіло творив прегадний ізмарагд, а голову алмаз, з двома рубінами, як очі.

Лихвар, що був знавцем, оглянув дорогоцінність із задрістю і відразу хотів дати за неї Херомові не п'ятсот, а тисячу пезів. Але крамар відмовився прийняти більше, ніж п'ятсот пезів на три місяці. Зроблено та підписано відповідні папери. Лихвар не сумнівався, що крамар прийде другий раз по більше грошей, і що він

затримає вкінці такий дорогоцінний камінь. Але людина укладає, а Бог рішає. З п'ятьма сотками пезів його крамниця так розвинулася, що під кінець реченця Херомо зміг вибрати дорогоцінний камінь, і, завинувши його в ту саму хустинку, в якій його дістав, пішов до ченця Гомеза, щоб йому звернути його. Цей узяв скорпіона, поклав його на тому самому місці, з якого взяв, і звільнив його, кажучи: — Божа тваринко, продовжуй свою дорогу!

Скорпіон, почувши себе знову свободним, продовжував свій перерваний хід по стінах келії.

Рікардо Пальма — (Перу)

НЕВТРАЛЬНІ ЯНГОЛИ

...А крім того, моя вина в тому, що я був нерішучою людиною. Це вже другий раз у житті прибігаю до сповідальниці, а мені вже п'ятдесят минуло добрих років. Я пригадую собі, як я сповідався вперше. Тоді були інакші часи. Але, навіщо говорити про них? Я думаю, що нема нічого дивного як дитина, що вперше приступає до причастя, бачить так відкрито речі, як я їх бачив.

Божуся на пам'ять тих часів, отче. Своє повільне навернення до церкви я завдячую снові, який мені приснився після мого першого причастя. Тепер я розумію, що це був сон, що його мені після самісінький діявол. Але я завжди думав по-дитячому. Ви це побачите. Як бо я міг думати інакше після такого спокusливого сну!

Було це під кінець громадянської війни, що тривала в небі. І Господь переводив огляд вірного собі війська. Там був довгий ряд ясносяючих ягнолів, і замість іти перед Богом, то Бог ішов перед ними, і вони ще більше сяяли, як Він на них споглядав. Трудно мені сказати, як виглядало обличчя Господне. А що це був Він, я знаю по тій спокійній ході, по способі, яким Він тримав руки за спиною, і по тим, що ніхто не може так осяювати речі, як Він їх осяював. Я бачив лише Його голову ззаду. Це виглядало так, наче б я йшов за Ним. Наче б я підглядав Його. А переможні янголи далі сяяли один за одним. Вони тонули у сяйві світла, а як збагатіли поглядом Бога, то ще більше засяяли. Чи ви коли бачили, як робляться знімки при допомозі жарівки? Це щось таке саме. Скільки там було ягнолів? Не знаю. Я не бачив початку огляду. Я припус-

каю, що їх були мільйони, багато-багато мільйонів, бо коли Господь глянув на останнього, а потім їх усіх опромінив, то черга в далекій далечі губилася в золотавих іскрах, подібна до тих іскор, які можна бачити в повітрі пронизаному промінням сильної електричної ліхтарні посиленої батареєю.

Тоді мені видалося, що Господь захотів повернути своє обличчя до мене, і я затремтів. Але те світло спочило на великому гурті янголів, що знаходилися позаду й сиділи по-арабськи. Світло вмить їх освітило, а був це великий гурт, ніби маври скупчені разом, ніби череда, що збивається в череду черед.

На хвилину мені прийшло на думку, чи не були це часом переможені янголи. Але де там! Вони не зраджували ніяких позначок поразки, ні не виявляли охоти звідтіля вставати. Вони були чисті, спокійні, ні поважні, ні веселі, так ніби вагалися в сумніві: пірнути їм у пообідний сон, чи сиділи далі так, як сиділи. Вони подобали на поле спілих кавунів, але так тісно накопичених, як морський пісок. І я переконаний, що Господь побачив їх усіх разом. Зовсім ясно, що Бог не хотів глядіти на кожного зокрема, не хотів їх вирізнити чи погордити своїм особливим поглядом так, як це він зробив з іншими. Потім, так як стояв, не розкладаючи рук і не повертаючи на бік голови, Господь їм сказав:

— Ви не боролися за мене, а й не боролися проти мене. Тому вас не чекає ні нагорода ні переслідування. Я вам дам іншу нагоду. Я сотворю матеріальне ество і кожен з вас буде жити в одному зразку того ества. Ви залюдните один із моїх світів. Вам буде на ймення люди. І в цьому світі буде ваша друга нагода. Невтральних тут я не хочу!

Тоді Господь повернув свою голову. Чах! Так ніби мені хто порошу в очі насипав, і ніби вони відразу полум'ям зайнялися. Я прокинувся. Це було сонце, ранне сонце, сонце, що як м'яч зударилося з шибками балкона і відбилосся в моему чолі.

Від того сну я жив переконаний, що те, що всі називають душею, було ніщо інше, як дух одного нев-

трального янгола. І я хотів бути спритнішим за Бога. Я уявляв собі, що як тут, на цьому світі, не заявлю себе по стороні Бога ні диявола, то не помру ніколи. Мені дали другу нагоду. Добре. Ну, доки я з неї не користав, доти я мусів далі жити. Я почав з того, що нікому не розказував свого сну. Сон, в якому людина прихоплює Бога в безтурботному стані, не є таким сном, щоб його тут розказувати, хіба не так? Так думав я. Отже я не вернувся більше до церкви ні в інше компромісове місце. За кожний гріх, якого я допускався, я відмовляв ніччю одно Богородицидіво. Я лишився самотнім. В політику не втручався. З дому я йшов до праці, а з праці додому. Я пробував, засинаючи, роздумувати над своїм сном, в надії, що він знов мені присниться, але я завжди спав як колода. А коли розвиднялося, я просиджував якийсь час на постелі, по-арабськи, споглядаючи на сонце і пробуючи себе повчити, як мені протиставитись якому-небудь поглядіві.

Ви самі запримітили, отче, що я вас завжди шанобливо поважаю, і що я ніколи не бував у корчмі. Ви знаєте, що я не скористав з права голосування, навіть коли голосування було про те, чи водограй на майдані мав бути зроблений з двома кранами чи одним. І над цим я довго роздумував. Я нікого не скривдив, голосував як голосував. Два крани наповняють два глеки в половині часу, а чотири крани наповняють чотири глеки, бо вода водограя має таку саму поємність. Не зважаючи на це все, я таки не голосував. Яке мені діло до водограя?

Одинока річ, що мене цікавила, це було зберегти невторальність. Я люблю стежити за тим, як пливе життя, прислухуватися лагідній ході часу, читати газети. Я читаю тільки газети. Повісті мене нудять. Я не розумію, як можуть існувати люди, що читають повісті. Я обстоюю думку, що нема більше захоплюючого читання як газетні новинки. Щодня постають зудари в найменш очікуваних місцях. Щодня трапляються найвймовірніші речі.

Мусить бути якась правда у сні, який мені прис-

нився, отче. Ота громадянська війна, яка тривала в небі, поширилася на цей світ. Чи всім, може, приснився мій сон і чи кожний рішився воювати по стороні одної групи? Я не маю відваги когось про це спитати. Є речі, про які не треба розпитуватися. Але, де там! Якщо хтось буде мати щастя снити такий сон як мій, то я не вірю, щоб він був такий дурний і перейшов на сторону диявола. А справа така, що я ніколи не бачив диявола. Ні у сні, ні в дійсності. Диявол мусить бути дуже недобрий, коли він не показується, який він є. Крім того, якби диявол вчинив дурницю і з'явився особисто, то своєю присутністю він безсумнівно відразу потвердив би існування Бога. Ні, диявол не вчинить такої дурниці. Я чув, що до залищань диявол послуговується людськими послугачами. А ті послугачі обіцяють людські речі: гроші, честилюбство, приемності. Але як диявол зумів знюхатися з поглогачами, ось чого я не можу собі пояснити. Хіба це сталося через сон. Людям сняться такі зворушливі сні!

Я не бажаю собі багатства, ні влади, ні приемностей. Я не бачу нічого привабливішого, як бути неутральним. Я люблю сидіти по-арабськи і в спокою роздумувати над щоденною боротьбою інших людей. Спорт мене нудить. Я не розумію як можуть існувати люди, які запалюються отою дурницею, копаним м'ячем, наприклад. Але бачити, як деякі люди змагаються за те, щоб осягнути поточний рахунок чи стати вождями інших людей, або за добре подружжя, чи за все інше нараз, це справді зворушливе. Це дійсно змагання.

Чи можете уявити собі щось краще, отче? Це така радість... Але я довго над цим роздумував і прийшов до переконання, що аби жити у цій радості неутральним янголом, мусить бути захований кіт у мішку. Бо все, що діється на світі, є для мене особливим видовищем, театром з одним глядачем. Це ідея, яка кожночасно щораз більше мною потрясає. Головно, коли я зрозумів, що всупереч моїй неутральності, я хотів оплескувати раз одних, а раз других. У моїм сні було щось неясне! Це неможливо, щоб мій сон стався під впливом Бога. Мене підбадьорує думка, що Бог не потребує жартів. Бог не хоче нікого примушувати.

Уже самим поясненням про небо Він полонив би нас усіх на свою сторону. Або поясненням про пекло. Можливо, що диявол так само може пояснити пекло. Але я певний, що він такої глупоти не вчинить.

Я прошу у вас прощення, отче, за своє усвідомлення після таких моїх років. Пам'ятайте, що диявол посідає великі здібності. Для такого хлопчини як я не може бути щось спокусливіше за сон. І я вам присягають: весь пройдений від мого сну час я був щасливою людиною. Можливо, ви і не уявляєте собі того добра, що його я зазнав, роздумуючи над ближніми, і читаючи газети. Але я щораз більше чуюся самотнім. Старіюся. Я кожного дня чуюся старшим. Ми всі щодня стаємо старшими, що я говорю, щодня? Щохвилини, що ніщо. Але я більше ніж хто другий відчуваю справу часу з усе більшим страхом, тому що я привик бачити речі з найбільшою безсторонністю. Я маю свого роду слух, який уможливило мені відчуття хід часу. Мені ніколи не буде потрібно годинника.

Я стою з усіма наслідками по стороні вірних янголів, отче. Я ще придатний. Я вірю, що я ще зможу зробити щось корисне для цього світу. Як переконаюся, що господарі мають слухність, то я за ту слухність буду змагатися. І якщо є така людина, яка відважиться твердити, що я це роблю задля найвужчого самолюбства, то ще краще. Я не буду соромитися такого роду самолюбства.

Ви можете оголосити це своїм парохіянам в неділю, отче. Я не вимагаю від вас тайни сповіді. Скажіть їм, що я вирікаюся нейтральності. Що я вирікаюся найбільшого щастя свого життя. Можливо, що спосіб, яким мені доводиться відкривати вам оцей свій задум, є також великим гріхом. Ви мені порадите. Задля цього я прийшов висповідатися. Поза покутою, яку ви мені наложите, я вам обіцяю добровільно покаятися і забути свої чудесні спогади, які я придбав за час своєї довгої нейтральності. Я буду думати тільки про сьогоднішнє. Це не прийде мені легко, я це добре знаю; задля цього я вам це предкладаю. . .

Я бажаю щось у душі вчинити, щось таке, що ме-

не зворушило б і усвідомило, що я колись зможу за-служити на те, аби Бог споглянув на мене так, як Він дивився на переможців янголів. Я хотів би удостоїтися Його погляду так, щоб мені не тряслися ноги. Порадьте мені, отче. Задля цього я тут. Я так твердо рішений, що волю помилитися, і волю, щоб мене взяв диявол, ніж даліше жити нейтральним. Порадьте мені, отче. Порадьте мені, ради Бога. Я такий самотній, такий старий, і підозріваю, що мене чекає дуже тверда і вельми виснажлива боротьба.

Мануель Пілярес — (Еспанія)

РОМАНТИЧНА ЕСПАНІЯ

— Ви, отже, еспанець?

— Так, пане.

— Це мене дуже тішить. І еспанець звідки?

— Еспанець з Еспанії, — каже один скромно.

Наш бесідник мусить розчовпати можливість еспанця з Еспанії. Еспанець з Еспанії це справді еспанець. А проте, еспанці, яких він пізнав, були з усіх інших країн: аргентинці, чілійці, гондурасці... Навіть з Румунії.

— Отже румуни це не еспанці? — питала мене одна пані.

Я їй сказав, що ні.

— Я мала до діла з еспанцями майже з усіх частин світу, але ніхто не був таким еспанцем, як один румун, якого я пізнала два або три роки тому.

Є еспанці за мовою і є еспанці за темпераментом. Можна бути менш-більш еспанцем не тому, що хтось вродився менш-більш в Еспанії, але тому, що має менш-більш палкі очі, хід менш-більш борця з биками.

Люди з усіх географічних ширин плекають еспанський тип, так як це плекається тип англійський і тип паризький. Коли хтось каже якійсь дівчині, що він еспанець, то цим не хочеться визначувати, що він є якраз з Еспанії. Поза політичною географією, є ще географія сантиментальна і в цій географії Еспанія є землею биків і вина херез, флемінського танку і опери «Кармен», мережаних хустин і гвоздиків, авто-да-фе і всього іншого: землею сонця, вина, вогню і крові. Чому ж говорити дівчині, що хтось є з Румунії? Румунія існує лиш у політичній географії, але в романтичній географії вона не фігурує. Заявившись румуном,

людина віддає географічно-політичне поняття, яке вповні задовольє цікавість поліції, але дівчини задоволити не може ніколи. І хто говорить про Румунію, говорить про якусь іншу країну, де люди менш-більш смагляві і менш-більш пристрастні.

Такі люди, отже, часто заявляють, що вони є еспанці. Зустрічається тут хтось із земляками з п'ятих частин світу. У посілостях романтичної Еспанії сонце далі світить день і ніч.

І між стільки еспанцями таких гідних походжень, ми еспанці Еспанії творимо майже неймовірний виняток. Романтичне поняття Еспанії таке велике як територіяльне поняття мале.

— Еспанець? А, дуже добре, дуже добре, — говорять люди. — З Еспанії? З Еспанії, ви сказали?

І починається ускладнення з назвою Еспанії.

Хуліо Камба — (Еспанія)

ЧАС І ПРОСТІР

Маю обговорити з одним приятелем важливу справу. Очевидно, мій приятель противиться, щоб ми обговорили справу сьогодні.

— Чи ви думаєте, що ми можемо побачитися завтра?

— Дуже добре. В котрій годині?

— В котрійнебудь годині. Після полуденка, наприклад. . .

Я звертаю увагу моему приятелеві, що це не визначає години. . . Після полуденка, це до деякої міри надто неясне, надто гнучке.

— В котрій годині ви полуднаєте? — питаю його.

— Що значить, в котрій годині я полуднаю? Та ж у годині, в якій усі полуднають: в годині полуденку. . .

— Але, котра година є годиною полуденку для вас? В полудне? В першій годині пополудні? В другій?..

— Десь тоді, десь тоді. . . — каже мій приятель. — Я полуднаю від першої до другої. Деколи сідаю до столу біля третьої години. . . На всякий випадок, в четвертій годині я завжди вільний.

— Дуже добре. В такому випадку, могли б ми умотивитися на зустріч в четвертій?

Мій приятель погоджується.

— Ясно, що коли я спізнюю кілька хвилин, — додас він, — то ви зачекаєте на мене. Хто каже в четвертій, той каже четверть по четвертій або пів п'ятої. Нарешті, від четвертої до п'ятої я буду неодмінно в казарні. Що ви думаєте?

Я хочу запевнитися:

Нехай буде в п'ятій.

— В п'ятій? Дуже добре. В п'ятій... Це значить, від п'ятої до пів шостої... Людина не є поїздом, до біса! Припустіть, що я зломлю собі ногу...

— Ну, то умовимось стрінутися на пів шостої, — піддаю я.

Опісля моему приятелеві приходить знаменита думка.

— Чому б нам не умовитись зустрінутися в годину аперетиву, — піддає він.

Виникають нові переговори, щоб назначити в годинниковому розумінні годину аперетиву. Накінець ми погоджуємось зустрінутися між сьомою і восьмою годиною. Наступного дня б'є восьма, і, ясно, мій приятель не являється. Приходить пів дев'ятої задиханий, і послугач йому каже, що я вийшов.

— Нема права, — викликує він кілька днів опісля, зустрівши мене на дорозі. — Ви мене змушуєте установити годину, змушуєте мене бігти, і виходить так, що ви не чекаєте на мене і десяти хвилин. Точно пів дев'ятої я був у каварні.

І найцікавіша річ це те, що негодування мого приятеля справжнє. Оця справа, що двоє людей, які умовляються зустрінутись в восьмій годині, мають зійтись в восьмій годині, йому виглядає, до деякої міри, цілковито безглуздою.

Розсудною річчю для цього є те, що люди з'являються на пів години, три чверти години, або годину пізніше.

— Але ж глядіть бо добре, — кажу йому. — Призначене побачення є справою, що мусить бути обмежена як у часі так і в просторі. Що ви сказали б, коли б ви, умовившись зустрінутися зі мною на Пуерта дель Соль, довідалися, що я прийшов на стрічу на Кварто Камінос? Оце говорю я про вас коли, умовившись зустрінутися у восьмій, я бачу, що ви з'являєтесь пів дев'ятої. Коли ви нехтуєте часом, нехтуйте теж і простором. І шануючи простір, чому не присвятити також часові дещо уваги?

— Але ж з тою докладністю, з тою точністю, життя було б неможливе, — впевняє мій приятель.

Як пояснити, що ота точність і ота докладність служать, навпаки, для спрощення життя? Як його переконати, що являючись точно на зустрічі, щадите багато часу, що його можете обернути в що хочете?

Неможливо. Еспанець не приходить точно на зустрічі, не тому, що він уважає, що час це дорога річ, але, навпаки, тому, що час не має значення ні для кого в Еспанії. Ми не вгорі, а внизу точности.

Хуліо Камба — (Еспанія)

НЕ БАЧУ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

Я мав відвагу сказати одному німцеві, що те, чого мені бракує в Німеччині, це недостача деякої цивілізації. Німець став наче приголомшений. Він мені говорив про порох і про друк, які є двома німецькими винаходами; про військо і філософію; про університети і дреднавти, і про багато інших речей.

— Майн герр, — йому тоді сказав я, — це все не має нічого спільного з цивілізацією в такому розумінні, яке я надаю цьому слову. Під цивілізацією я розумію вміння розмовляти, приготувати страви, входити у вітальню, пожертвувати квіти або папіроски, зав'язати краватку, слухати оперу. Ви знаєте багато філософії, я цього не заперечую, але вам бракує цивілізації.

Мій співрозмовець вибухнув голосним сміхом. Це була його звичка усміхатися. Я продовжував далі мою тему:

— Цивілізації, це речі дуже повільні. Так як людина не є справді обтесана і не досягає досконалої знатности, доки трохи не постаріється і не набуде дещо втомленого і трохи скептичного вигляду, так само нарід не може бути досконало цивілізований у своїй молодості. Ви маєте силу, але цивілізація знаходиться дещо на південь. Оті французи, наприклад, є багато більше цивілізовані від вас. Вони посідають мистецтво як добре жити. Їх музика, їх філософія, все це легке. Ваша музика і філософія вартують багато більше, але вони не такі приємні ані не такі цивілізовані. Так, майн герр. Шкода, що підстригаєте собі вуса і що маєте у своїх хатах вінду й умивальню, і що досипа-

ете цукру до салати. Це все іще не цивілізація. Ви по-здоровляєте когось маханням капелюха, що зарисовує в повітрі півтораметровий лук, і ви уявляєте собі, що ввічливішим вже не можна бути. А можна бути багато ввічливішим, не знімаючи навіть капелюха з голови. Цивілізація — це річ почуття. Це ж бо почуття, яке плекається в людях протягом століть. Можна мати багато грошей і велику культуру і можна бути цілковито диким.

— Нарешті, — я додав, — візьміть ось мене. Я зовсім не знаю філософії, не розуміюся на стислих рахунках, але не зважаючи на це, я цивілізована людина. І я люблю биків — оте жорстоке і криваве святкування, і я — цивілізовна людина. Я не маю ані гармат, ані кулеметів, ані навіть автоматичної пістолі; а проте не можна сумніватися щодо моєї цивілізації. На півдні Європи є дуже багато людей, які не знають ані читати ані писати, а проте мають цивілізоване почуття. Ви, навпаки, вицивілізували свою голову і свої м'язи, але не вицивілізували своїх почуттів, ані навіть свого смаку.

Хуліо Камба — (Еспанія)

ЕСПАНСЬКИЙ МАНДРІВНИК

В Парижі я зустрівся одного разу з Феліксом Аззаті, який вертався з родиною з подорожі по Бельгії і Голляндії. Аззаті дуже хворував на шлунок і цілтю його подорожі було відвідати славного спеціаліста. Був він, я кажу, в Бельгії і Голляндії. Йому скінчилися гроші, заки він зміг побачити й одного спеціаліста, і в Парижі, в гостинниці при вулиці Мантьйон, чоловік вичікував, щоб йому допомогли вернутися до Валенсії. Так подорожує еспанський мандрівник. Можливо, що він приїде до Швейцарії задля здоров'я, щоб подихати гірським повітрям, і опісля він збуває весь час, щоб встати в четвертій годині пополудні і зійти з гостинниці до каварні. А Мон Блян? Нехай дряпається хто хоче. А озеро Леман? Хай відвідує його хто хоче.

Не говорімо про звалища, ні про готицькі собори. Протилежно до англійця, еспанець це такий мандрівник, що посідає менше здібности подивляти готицькі собори і звалища. Він е теж мандрівником, що купує менше листівок і тим, що має менше грошей від усіх.

Я пробув півтора місяця у Брукселі і не знаю всієї Бельгії більше ніж Північний бульвар і нічний шинок, куди я часто ходив із циганським танцюристом, який називався Мохігонго. Я не був у Ганді, ні у Бруж, ні в Антверпі, ані навіть в Буа де ля Камбр. В Константинополі я жив чотири чи п'ять місяців, і — якщо ви збережете це в тайні — я вам скажу жахливу правду. За тих чотири місяці ні разу мені не прийшло на думку відвідати Святу Софію. Можливо, що ви обуритесь; це надто жахлива річ. Але заки ви обуритесь,

я бажав би, щоб ви, ті з Мадриту, мені сказали, скільки разів ви були в музею Прадо і чи ви коли були в королівському арсеналі.

Для еспанця, де б він не знайшовся, найважливіша річ, це він сам. Еспанець надає собі самому багато більше значення ніж те, яке він може дати краєвидові або соборові, праці багатьох поколінь.

— Котрогось дня я встану, щоб побачити Мон Блян, — говорить еспанський мандрівник, так наче б він випадково уже був встав колинебудь раніше.

Вдійсності еспанець не має мандрівницької вдачі. Ні вдачі, ні грошей. Коли б Швайцарія була створена для еспанців, це було б пропаше діло.

Хуліо Камба — (Еспанія)

РИБАЛКИ

Швидко западала ніч над Тиберійським озером. На чорному небі мерехтіли тисячі вогнених зір і з тремтінням відбивалися у воді. Якась ніжна білява ясність, неначе кволе сляво, завершувала похмурі й заліснені герунські гори, Капернаум і Ветезду, і свіжий вітерець, насичений проникливим запахом помаранчевих цвітів, долітав із верхів пригорбків.

В глибокій тишині присмерку, було чути тільки сумні мекання, що викрадалися з отари, повільний і ритмічний плюскіт весел рибальського човна, що протинав озеро, і глухий шепіт хвиль, які надшарпували береги.

На одному вузькому і пісковатому морському березі, у напрямі до границь Филипової батьківщини, напроти Маґдалі і Тиберіяди сиділо довкола вогнища кількох скупчених чоловіків. Недалеко від них виднів у прибережних очеретах чорний зарис човна. Червоनावі відтінки вогнища освічували їх темні й засмалені бурями обличчя, їх мужні тіла, покриті овечими шкірами і зношеним та протертим платтям із грубого полотна. Майже всі були молодого віку, і, судячи по розложених біля них сітях, вони були рибалками із тих околиць. Простягаючи до розжареного вогню куски риб'ячого м'яса, вони розмовляли потиху і скорими фразами, ніби радились одні одних про щось важливе, що їх непокоїло.

Раптом один із тих мужчин, з низьким чолом і чіткими рисами на обличчі, що сидів оподалік, щоки в долонях і з розгубленим десь поглядом, обернувся лицем до своїх товаришів і обізвався шорстким і коротким словом, в якому тремтіло глухе хвилювання:

— І чому вони все його переслідують? Усі говорять, що він є сином Давида, і правдивий Равві, якого ми, бідні люди, вже стільки років очікуємо. Яке зло він їм чинить? Чи не повернув він життя доньці Яіра? Чи не уздоровив він сліпороджених і прокажених? Чи не виконав того, що нам обіцяв того ранку, як заочучував нас до Ветезди?

— Андрію, — сказав один рибалка з уже трохи посивілою головою, — ти цього не знаєш, бо тебе не було в Єрусалимі. Його переслідують, бо там у синагозі він їм сказав, що саме обмивання водою нінащо не придалося, і що треба було починати від змивання гріхів. Вони його не розуміють, вони не хочуть його розуміти. Вони його переслідують, бо він викинув із храму міняйлів, а вони самі чудес робити не можуть.

— Так, Петре, ти правду кажеш: вони його переслідують, бо йому завидують, — скінчив той, що говорив спершу, кинувши свій розсіяний і палкий погляд у сторону вогню.

Один юнак, із широковідкритими чорними очима в яких мерехтів тугий відблиск, нахилився до вуха того, що його називали Андрієм, і сказав тоді тихим голосом:

— Я був у Капернаумі, тоді як до нього приблизився сотник, прохаючи повернути його синові здоров'я. Як сяяло його обличчя з радості, коли він сказав батькові вернутись додому і шукати там того, по що він прийшов! З яким усміхом він нам сказав: «Він вірив, і тому я його вислухав!» І відтоді я йду за ним.

— Так, Іване, мусимо йти за ним до кінця нашого життя, — ствердив Петро, звівши повільно очі до неба. І Андрій додав півголосом, наче б говорив сам до себе:

— Відколи я з ним, мені здається, що я не чую ні голоду, ні холоду, ні спраги. Усе мене радує. Дома, у батьків, під час розмови, я не можу слухати жодної бесіди, бо все думаю про нього. Інколи, як я на самоті, нічтю у човні, мені здається, що я бачу, так ніби він у темряві підходить до мене, наче б він був насправді живий. . . Яке це все дивне!

Всі задумано слухали Андрієвої мови, наче б жа-

дібно пили його слова. Тільки Петро закрив своє обличчя руками, ніби роздумував над тим, що він чув. Накінець він підвів обличчя, на якому замерехтіли сльози, і сказав тремтячим голосом:

— Як тепер усе змінилося для нас! Заки ми його пізнали, ми були так, як ті сліпці, що мацали в темноті, повні страху й тривоги. А тепер, тепер маємо очі, щоб його бачити, руки, щоб йому помагати, і ноги, щоб за ним іти. Мені все ще здається, що я його бачу в ту ніч, отут на озері... З якою небувалою величчю він наближався, осяяний світлом і промінням серед бурі! Чим ми були, і чим було море і небо перед цією величчю? Мені все ще здається, що я чую оті слова, які потрясли нами, коли він мене закликав і я пішов до нього по воді. Я ніколи не забуду того, як він безмірною міццю підвів мене із хвиль до себе, і сказав мені: «Маловіре, чому ти боявся?» Відтоді я не боюся нічого на землі. Моє тіло, моя душа, моє життя належать до нього назавжди.

Коли говорив Петро, всі інші мовчали, і, занурені в мислях, похиляли свої голови на згадку того чуда. Нагло вони затремтіли: від сторони пригорбків доходило до них відлуння скорої ходи. До рибалок наблизилася висока біла постать. Усі її оглядали неспокійним виразом погляду. Ось молодий іще чоловік, одягнений у білу шату з грубого полотна, облямовану синньою нашивкою, став перед ними. Щось вроді турбана з полотна, зав'язаного спереду, обвивало його голову, покриту довгим кучерявим каштановим волоссям, що спадало йому на плечі й на груди. В його темному худорлявому обличчі безупинно сяяли його темні великі очі, з яких променіли сум, м'якість і мрійливість. Коротка назаретська борода з червонявою зафарбованою, яку звичайно прибирає волосся, виставлене на довгу бурхливу погоду, приховувала в собі подовгуватість його обличчя. В його напіввідкритих устах виднів поважний, таємничий, повний мелянхолії й доброти вираз. Ставши отак перед рибалками, здавалося, що він їх допитував, та він несподівано озвався до них чистим і мелодійним, спокійним і впевненим голосом:

— Про що ви говорили між собою?

Рибалки завагалися на хвилину з відповіддю, наче б нараджувалися поглядами, і нарешті обізався Петро приглушеним голосом:

— Про тебе, Учителю, і про твої чуда. Ми питали себе взаємно, чому тебе завжди переслідують.

Учитель усміхнувся ніжно під час Петрової мови, наче б він знав про це все. А потім сказав:

— Не знаєте ви може того, що ніхто не є пророком в країні, в якій він родився?

Після цього він обвів їх довгим болючим і глибоким поглядом, насиченим співчуттям і ніжністю, сів собі біля них, і спинився поглядом на озері, що було перед ними. Потім схилив голову на груди і ніби потонував у своїх мислях.

Рибалки затихли. Вони оглядали впертими великими очима із виразом неясної тривоги, зарисованої на їх обличчях, непорушну постать Учителя, зануреного у своїх думках. Перед ним, чорні хвилі озера стали закрашуватися довгими смужками білого й неспокійного світла, що розсипано кидало на хвилі зловісну фіялкового відтінку краску: це червоний і великий місяць сходив помалу за горами Герези.

Раптом Учитель підвів голову, прокинувся зі своєї задуми, і ніби сам до себе, прошептав м'яко:

— Яка чеснота буде наймилішою очам Господа?

Опісля спинив свій пронизливий і допитливий погляд на рибалках. А ті мовчали, задумавшись, здавалося, над цим питанням.

Тоді Петро заговорив:

— Учителю, чи ти пригадуєш собі хананейську жінку? Вона прийшла була до тебе, шукаючи здоров'я для своєї доньки, і ти відмовив. Вона прийшла знову, і благала тебе зі сльозами, щоб ти її вислухав, а ти нам сказав: «Я посланий лише до загублених овець з дому Ізраїля». Накінець, вона підійшла аж до тебе. Я ще бачу її у твоїх ніг, як вона в сльозах просила тебе, щоб ти їй поміг, але ти мовчав. Опісля ти їй сказав: «Зажди, нехай наїдяться діти. Не випадає бо відбирати хліб від дітей і кидати його собакам». А вона тобі відповіла: «Це правда, Спасителю, але принаймні цуценята їдять під столом окрушини, які скидають

діти». І тоді ти, що хотів випробувати її чесність, нарешті сказав до неї: «О, жінко, велика є твоя віра, тож нехай станеться так, як ти хочеш». І її донька жила. В тієї жінки була віра і покора, Спасителю.

Після цієї розповіді, Учитель замовчав, любуючись задумано, здавалося, яснісно місяця, яка мерехтіла в неспокійних водах озера. Тоді промовив Андрій:

— Спасителю, я пізнав одного жителя в Ідумеї, у якого було багато черед тварин і грошей. З огляду на його велике майно, він нічим не цікавився, і все думав тільки про те, щоб зазнати за життя втіхи і розваг. Одного разу один бідний і нездібний до праці чоловік, не маючи змоги прогледувати свою хвору жінку, пішов до нього і просив його ревними сльозами, щоб той йому допоміг. Тоді багач вийняв кілька монет і дав їх бідному. Минув час, і одного дня, коли багач був трохи підпитий вином, він посварився з одним із своїх товаришів, вийняв з-за пояса ножа і втопив його у серці свого противника. А потім утік. Прихований бідний чоловік був свідком тієї сварки, і згодом пішов туди, де лежало тіло, витягнув ножа, що стирчав у грудях мертвого, сховав його у свою одягу і закрасив собі кров'ю плаття. На другий день його забрали воляки. А що він признався в убивстві, його розп'яли і він помер у муках, не сказавши ні слова. Учителю, що тут можна сказати про чесність тієї людини?

Ісус мовчав. Тоді обізвався Іван:

— Був собі раз у Фенікії купець, який торгував шовками і пурпуровими полотнами. Велике було його майно і він почувався щасливим чоловіком. Одного разу він був змушений поїхати до Тіру по товари. Його дружина і численні його друзі пішли з ним на беріг моря з почуттям великої тривоги, щоб із ним розпрощатися. Але його дружина раділа в глибині свого серця з тієї подорожі, бо вона його не любила і хотіла звільнитися від нього, а його приятелі любили його тільки задля його грошей. Вечір був холодний і бурхливий, море схвильоване й похмуре. Коли, нарешті, він всів у човен, що мав завезти його до корабля, усі скоренько віддалились. На опустілому березі лишилася тільки вірна сім'ї собака, на яку ніхто не звертав ува-

ги, яка гляділа на море і на човен, що почав зникати між хвилями. А хвилі росли і сильний бурхливий вітер почав розгойдувати водами. І запала вже була ніч, як собака кинулася в море з верху скель, щоб поплисти за своїм господарем, про якого вона думала, що він був у смертельній небезпеці. Але буря все більшала, небо чорніло, а собака плила все далі в темноті, по поверхні моря, змагаючись із хвилями, які занесли її далеко від берега. Нарешті її сили вичерпалися і вона потонула, так що її господар ніколи не дізнався про те, що вона погинула, аби його спасти.

Іван замовчав, дивлячись пильно на Учителя своїм допитливим поглядом. Тоді Ісус поволі повернув своє сумне і суворе обличчя в сторону рибалок, і, спинивши на них погляд своїх глибоких вологих від сліз очей, сказав:

— Ось тут маєте приклади невідомого і, часом, неплідного діяння скромних, невинних і бідних, дорогих Богу істот.

І його виразні й гармонійні слова відбилися в м'якій тишині ночі.

Місяць уже цілком був вийшов з-за пригорбків, а його велике червоне коло плило в золотавій і прозірній атмосфері, освічуючи всю долину Галилеї.

Федеріко Гана — (Чіле)

ЖІНКА

Битий шлях лежить бездушно. Ніхто і ніщо його вже не оживить. Довгий він, безконечно довгий, і навіть на сивій його ленті не видно йому кінця. Його убило сонце. Сонце сталеве так розжарене на червоно, що та червоність аж білою стала. І стала потім прозірною біла сталь, і така є й далі, на спині битого шляху.

Від його смерти пройшло, мабуть, багато сторіч. А відкрили його джаганями і лопатами робітники. Вони співали і рили землю. Але були й такі, що не співали, ані не копали землі. Усе це було великим зусиллям. Було видно, що люди були з далеких сторін: вони пріли і від них несло потом. Під вечір біла сталь ставала червоною. А потім, на очах робітників, які відгрібали битий шлях, мерехтіло, за їх зіницями, невелике вогнище.

Бездушність шляху перетинала степи і пагорбки, а вітри завивали її порохом. А потім, той порох теж конав і зливався з сірою лентою.

По обох боках шляху видніють тернисті корчі. Дуже часто увесь обрій аж слабне із-за такого простору. А рівнина стає обскубаною. В далечі, степи. Деколи хижі птахи увінчують своїм летом кактуси. А кактуси видніють там, дедалі, насаджені на білій сталі.

Видніють там теж хатини майже всі низькі, і збудовані з глини. Деякі побілені, й на сонці їх навіть не видно. Впадає тільки у вічі великий, сухий дах, готовий з дня на день запалитися. Сивина покрила ті старі дахи, по яких вже ніколи не стікає дощ.

Мертвий шлях, цілковито мертвий шлях, лежить онтам, відгребаний і сірий. Нагло з'явилася жінка:

зразу, як чорна цятка, а потім, як камінь, забутий на великій мумії. Вона стояла там, випрямлена, а легкий вітерець навіть не рухнув її лахміть. І не палило її сонце. Вона тільки відчувала біль своєї дитини, що безупинно голосила. Хлопчина, як із бронзи, малесенький, з очима повними світла, що тримався матері, намагався притягнути її до себе своїми дрібними рученятами. Дорога скоро спекла б його ніжне тіло, хоч би тільки коліна, тої нагої й нещасливої істоти.

Хата стояла там, недалечко, але її не було видно. Коли він наближався до неї, перед ним виростало щось подібне до каменя, киненого посеред великого мертвого шляху. Воно росло й виростало, але Кіко себе потішав: «Певно якоесь телятко, скалічене автом».

Він кинув зором: рівнина, степ. Далекий пагорбок, порослий травою, наче б цей горбок був тільки невеличким пісковим насипом, накопиченим вітрами. Русло ріки: сухі корита землі, якими спливала вода, тиссячі років тому. Тріскала позолочена рівнина під важкою сліпучою сталлю. Кактуси й кактуси, завершені хижими птахами.

Уже трохи ближче, Кіко запримітив, що це була людська постать. Він виразно почув голосіння хлопчини.

Чоловік знуцався над жінкою. Він переслідував її по одинокій, і розжареній як горно, кімнаті хатини, шарпав її за волосся, гатив її кулаками в голову:

— Ти, повійна шкіро! Ти, повійна шкіро! Я тебе уб'ю, як суку, безсоромна!

— Але ж, нічого не сталося, Чепе, нічого не сталося! — пробувала йому пояснювати жінка.

— Як то, нічого? Ти зараз побачиш!

І почав її бити знову.

Хлопчина став хапатися за батькові ноги. Він бачив, як жінці спливала кров із носа. Кров його не лякала, ні. Лякало його тільки бажання плакати, кричати. Мама певно помре, як вона буде так далі кричавити.

А все це сталося з того, що жінка не продала козячого молока, так як він був їй розпорядився. Вер-

нувшись із пагорбків, чотири дні опісля, чоловік не знайшов грошей. Вона йому пояснювала, що молоко вже було скінчилося. Але, правдою є те, що вона сама його випила. Вона воліла обійтися без додаткових мідяків, ніж щоб її нещасна істота терпіла так довго голод.

Він сказав їй опісля, щоб вона забралася геть враз із своїм сином:

— Я тебе уб'ю, як ти повернешся назад до цієї хати!

Жінка лежала, простягнена на землі. Вона кривавила обильно й нічого не чула. Чепе, несамовитий, витягнув її аж на битий шлях. І вона там лишилася, на спині великої мумії.

Для Кіко вистачало води ще на яких два дні дороги, але він зужив її на відсвіження обличчя жінки. Помагаючи їй щедро, Кіко завів її аж до хати, і хотів навіть роздерти її смугасту сорочку, щоб обмити її кров. Але Чепе з'явився від двору:

— Я тобі сказав, що я не хочу тебе тут бачити, проклята!

Видно, що він не бачив незнайомця. Ота бідна й прозора сталь його напевно довела до шалу.

Кіко спостеріг його, але півбожевільний Чепе погрозив своїй жертві знову. Він ще й навіть наважився його побити. І дійшло потім до того, що між двома чоловіками зчинилась бійка.

Маленький, малесенький хлопчик почав знову голосити; тепер він заслонювався спідницею матері.

Бійка подобала на тиху пісню. Вони не промовили ні слова. Тільки було чути голосіння хлопчини, і несамовиті тупотіння.

Жінка запримітила, що Кіко душив Чепе: він загриб свої пальці з пазурами в шию її чоловіка. А цей став уже заплющувати очі, то розкривати знов уста, з яких спливала йому кров на обличчя.

Вона не знала, що сталося, але, недалеко, біля дверей, лежала каменяка; каменяка, як лява, зубчаста, майже чорна, і тяжка. Вона відчула, що в ній росла брутальна сила. І вона її підняла. Загудів сухий удар. Кіко, зразу відпружив шию свого противника, потім

зігнув коліна, а там розвів широко руками, і упав навznak, не видаючи ні звуку, ані не пробуючи здобути-ся на спротив.

Земля долівки втягала оту кров, таку червону і таку обильну. Чепе побачив, як у ній блискотіла ясність.

Судорожні жінчині руки прилипли до її обличчя, усе її волосся розсипалося, а очі пробували за всяку ціну вилупитися із лоба. І вона побігла. Вона відчувала слабість у своїх в'язах. Вона хотіла бачити, чи йшов хтонебудь, але на безмежній і бездушній дорозі, цілковито бездушній, було тільки сонце, яке її вбило. А там, на кінці рівнин, пісковий пагорбок. висипаний вітрами. І кактуси, насаджені на білій сталі.

Хуан Бош — (Домініканська Республіка)

ВІДНОВЛЕННЯ

Коли доведений переляком до падучки хлопчина утопив своє дрібненьке п'ятирічне тіло в стріху із пальмового гілля, малоццо не продіравлену гостротою дитячих ліктів, його мати не переставала показувати йому козячий череп, якого голосне й порожнє клацання щелепами, завдавало страху нещасній істоті.

— Тихо будь, віслуча шкіро!

Велике заходяче сонце заливало золотими відблисками високі полонини Орієнте. Яких двадцять метрів просто від хати, на засяг «голосу гірника», як живе срібло виляса серпентиною, наче сріблиста нитка у гірській сірості, невеличка річка повна вод, що їх треба було уникати. Дві самогубні кози кинулися були у глибоку пропасть, утікаючи від селяка, який — із батогом в одній руці, і з пальмовим капелюхом у другій — вимахував ними, віддаючи нещасним жертвам останній салют. А вони, не знайшовши чогось ліпшого, слухалися його своїми здисциплінованими снастями, які скоро спричинили таку торохнечу, що вона відлунала ще раз і ще раз глухим голосінням.

— Ну, і проклятий ти!

Мати хотіла увійти в хату, але коли побачила, що їй залишився заледве передвечірній присмерк, рішила нарешті загнати корови до стайні.

— Иди, Перлочиста! І ти, Злотозерна! Ви вже досить находилися свобідно по рівчаках!

Коли остання корова увійшла легким ходом і з широким помахом хвоста в загороду, мати закинула перегороду, і кинувши останній погляд на закрут, за яким зникла постать її чоловіка, що ішов шукати партизан, увійшла у самітню, як передова варта, хату.

Надворі лишилися пальми, що коливали своїми чубками, ніби розтягаючи своє до-побачення.

Бідолашна дитина почала пхенькати, як тільки побачила ширсковідкритими очима свою маму, й за-примітила, що вона прийшла з порожніми руками.

— Пхикаеш, котусю, що я не принесла тобі чере-па? Ти гірший від щемлячого зуба!

Хлопчина, збентежений поведінкою матері, про-сив її:

— Подивись, матусю, подивись. . .

І показав їй зранену ногу, придушену сталлю не-вживаного плуга. Тоді мати побачила перший раз кров свого сина і велику рану аж до самої кости, і нагло скрикнула.

Вона бігла й голосила, як несамовита. А тим часом хлопчина, боячись кари, якої він із переляку не ро-зумів, почув ще голосний і страшний удар в голову, яким його обдарували причандали рільничого зна-ряддя.

А мати голосила й голосила, ставши проти перших сутінок ночі, під пальмами, які раніше ніби прощали-ся, а тепер кликали до себе. Вона голосила проти са-моти високих полонин Оріенте: далеко від людського ества, далеко від свого чоловіка, володаря лісів, що певне командував групою партизанських патріотів.

— Нікого!

Навіть тих зайшлих людей, що, зблудивши з до-роги, час від часу любили туди переходити, і яких мешканці цих хатин, здійснюючи обов'язок, що пере-давався з роду в рід, випроваджували на шлях, вичи-туючи їм мальовничо спасенні «шлункові» поради:

— Там недалечко, куди доходить п'яння півнів, ви натрапите на річку, яка шкодить на середину, спри-чинює завороти і трепотіння. Не пийте з неї води, па-ноньку.

— Нікого! Пречиста Діво Кобреська!

Ні одної зайшлої людини. . . Мати терпіла, збіль-шуючи свій біль, свої докори сумління:

— Череп! Це сталося через череп! А я цього не бачила, а я цього не бачила!

І повторила ще раз під виття «Мушкетера», пса-опікуна:

— І я цього не бачила!

Нагло їй прийшло на думку, що її син стікав кро'ю, і вона побігла до стайні. Під безтурботним, байдужим поглядом корів, вона нагорнула повну жменю коров'яку, і, вернувшись назад до сина, стримала йому кров примітивною мазюкою, й уся залита сльозами, піддавала покірливо:

— Це сталося через той череп, правда, мій сину?

Дитина, з великими, второпними очима, замовчала, ніби знала в чому справа.

А за п'ять днів, як вернувся батько, дитяча ніжка аж зароїлася від хробаків, як домашній сир, що починає розкладатися.

Сонце, у своїй найвищій точці, пражило високі полонини Оріенте. А ріка, води якої треба було уникати, що вилискувала проміжками, розріджувалася в горах, яких незвичайна ясність перетворювалася у срібlistу білість; дикі вівці, що виринали на гострих шпильях, відрисовувалися виразно на неймовірно біло-синьому небі; буйволи з оцадними, лінливими й байдужими поглядами, обганяли свої боки хвостами; пес-опікун «Мушкетер» брехав на вітер, пробуючи схопити настирливі мухи, тоді, як сільський патріот, під пальмами нерухомих чубків, гострив старий палац, що служив йому в роботі й у війні.

— Треба її відрубати. . .

Скінчив своє діло, і, приховуючи своє рішення, яке заперечувало й збільшувало блідість його обличчя, він підійшов до хлопчини:

— Слухай, мій сину, дерево стає здоровішим, як його прочімхати. . .

І додав із тремтінням на устах, погладжуючи вістря ножаки пучкою пальця:

— Твій татуньо тепер відрубає тобі ніжку, бо ти заклолий, щоб відійти без біди, розумієш?

Хлопчина з великими, второпними й сумними очима притакнув головою так, ніби він це зрозумів; а мати, тим часом, поралася в хаті, стягаючи по кутах паутиння.

Карльос Монтенегро — (Куба)

ГЕРОЙ

Ми були на фабриці ще від учораньої пообідної пори, а тепер пополуднали з апетитом сільських початківців, при вході відпочинкової хати, яка належала до інженерів. Сто метрів спереду, рівнобіжно з рядами хат фабричного забудування, пробігав залізничий шлях на яких чотириста метрів завдовжки, і губився в одному кінці, в зарослому деревиною проваллі, і у другому, на зрадливому закруті.

Була дванадцята година.

Вітер, як дикий пес, утік у гори. На лискучому як сторінка небі сонце подобало на вогненне слово світляного прокляття. Рейки виглядали як зі срібла, і блистіли як полонені блискавиці.

Була дванадцята година, на Кубі.

Деві особи:

Залізнична станція, яка стояла майже перед нами, трохи наліво від нас, була, проти звичаю невеличких сіл, порожня.

Старий телеграфіст курив собі спокійно, сидячи на стільці, що по місцевому звичаю, стояв похило у вхідних дверях. Нагло, він схопився з місця і подався до стола із рисками і точками (одна із багатьох статуй Морзе!).

Один хлопчина мав перекрутити залізничий дороговказ на закруті рейок.

А вдалечині відізналося декілька переривних й мугутніх свистів. «Поїзд із відкритою дорогою», сказав хтось.

Телеграфіст, із тим спокоем, притаманним для ста-

рих залізничних службовців, що приводить нас до розпачу, нас, що читали в повістях і бачили на фільмових стрічках усю швидку церемонію, яка вимагає шаленого пробігу поїзда почерез проміжні станції, з'явився на пероні з червоною перев'язкою на рукаві, коли машина, вся погнута в клубах диму й ніби бризкаючи іскрами, зі швидкістю в'їжджала вже на закрут.

Трагедія.

Старий службовець наблизився до краєчку перону, щоб відібрати папери, які мали йому передати при переїзді. Але, на його нещастя, він зашпотнувся і упав неfortunно на рейки.

Паровіз, із завойовницьким шумом, посувався нестримно наперед, і яких двадцять метрів далі, він покотився як гора.

Нас це так прибило і пригнобило, як якийсь нестерпний кошмар. Мені здавалося, що я був дитиною, бо я таким себе тоді уявляв, і був би навіть заплакав, щоб цьому якось запобігти. Я думав про якусь, ніби можливість, що час і простір повинні припинитися у цій безконечній хвилині, і що все лишилося б як у порожнечі, враз із паровозом у постійно рівній віддалі від нещасного старця, замість дати моїм очам страшну нагоду побачити, як його розчавила машина.

Але, все надаремно! Людина, яка при падінні завдала собі поважного удару, не могла витягнути своєї ноги із шпалів, і, не зважаючи на великі зусилля машиніста, паровіз зайшов аж до нього, сковзуючись скажено по рейках, повних іскор.

Герой.

Ми прийшли мовчки, як до випрямлених мерців. Машиніст тримав свою величезну руку, прирослу до важіля гальми, і великими-великими очима глядів, ніби перший раз, на нез'ясований механізм казана, або на нестерпну тривогу краєвиду. А з його очей, рівночасно, котилися сльози, як поважні удари дзигарів.

Ми підійшли з острахом. Ось там лежав старенький чоловік, з раменами спертими об землю, з випрямленими грудьми, і з таким спокійним обличчям!..

— Відступіться назад, — сказав він нам. А потім, завваживши наш острах, він прошив наш слух своїм нервовим і жажливим дрібним реготом, який залишився в ньому назавжди.

Під час цього спонтанного і спокійного героїства, я думав, якими нікчемними були славні подвиги самохвальних героїв історії. . .

Кінець-кінцем, машиніст відтягнув назад паровіз, і тріск ломаних костей жалюгідно розносився серед гуркоту велетня, як плач дитини, що будиться під час оплесків у театрі.

Яку глибоку муку, і яке захоплення я відчув тоді до цього геройського старця!

Коли чорна потвора звільнила місце між пероном і рейками, ми всі приблизилися, чи то нас щось туди притягнуло, — я не знаю. . . Телеграфіст уже стояв, блідий, але спокійний, спертий на цементовий мур, зі зламаною ногою на рейках, і сказав нам спокійно:

— Ну, ну, ради Бога! Залишіть цей вираз обличчя. Тут ніщо не сталося. Нога була дерев'яна, а правдива нога закопана на полі битви, під Сеха дель Negro. . .

Пабльо де ля Торрієнте — (Куба)

ЧОВНЯР

Долетів голос, як стріла, випущена з лука, що гналася крізь темряву, прошиваючи далеку віддаль.

Долетів голос, що шукав човна на північному березі устя Ріо Гранде де Тарколес.

Продовжувався шум води, і тривала чорна ніч, яка проникла усе довкілля.

У море впала зірка. Це була одна й одинока зірка.

Трохи пізніше, на південному березі заблестіло світло карбідової лампи, ніби знак довгої й ясної відповіді.

— Уже йде човняр!

У добрій віддалі мерехтіло світло, яке блимало в сторону Тихого океану, а там, то губилося, то знову з'являлося ще яснішим.

Під стовпами пристані хлюпала вода, нагромаджуючи сміття, а над гнилим запахом кружляли хмари насікомих. Доходив голос жаб, цвірчання цвіркунів, спокійне стікання канами, і вітер на гіллях. Усе йшло під безконечний, тихий звук, і завжди однаковий.

Пройшло багато часу в темноті, і скоро почало мерехтіти недалечке світло, надаючи хвилям легкого відтінку.

Почувся уже рівномірний удар весел, що протинали воду, кожен раз сильніше, сильніше кожен раз, аж доки ніс човна не доторкнувся стовпів пристані.

— Доброї вам ночі, друже.

— І предоброї й вам бажаю, друже.

Човняр освітив обличчя того чоловіка, що його кликав. Але його обличчя було йому незнайоме.

Той, що його кликав, примістився на човні, і суд-

но почало відпливати беріжком, попід набережне гілля, промощуючи собі шлях між алігаторами.

Човняр придушив світло, і пояснив:

— Спуск у низ ріки мене засліплює, і коли хтось не уважає, то ріка його кидає в море, або заносить на широкі береги. Ця ріка дуже зрадлива!

Піскові береги в усті ріки затримують і накопичують грубе гілля, яке, наслідком обильних виливів води, творить вирізьблені форми.

Загнали в'язи весла, що служило за стерно, і відізналися курки, домагаючись трохи мастила.

— І куди ви ідете, друже?

— А до Ляс Агухас, приятелю.

Човняр підкрутив світло, спрямовуючи судно на середину ріки.

— Треба знати, як тут крутити.

— Я так думаю, друже.

Оба чоловіки перекидалися, час від часу, словами, не споглядаючи на себе, бо ніч приховала була у своїй темноті все, що вночі існувало. Карбідове світло опромінювало далеку далечінь, другий беріг ріки.

— А, вибачте, добродію, за цікавість, — сказав човняр, щоб щось спитати. — А як вам на ймення?

— Хуан де Діос Перейра, до ваших послуг.

— Хуан де Діос Перейра? Ну, бачите, який збіг обставин. А я називаюся Антоніо Гвадамус. Ти собі пригадуєш?

Перейра не відповів. Гвадамус підніс весло і гепнув ним по голові Хуана де Діоса.

Антоніо наблизив лямпу до обличчя Перейри, і приглядався йому довго, перебираючи спогадами.

— Як ти постарівся, Перейра! А я тебе не пізнав. Стільки років! Може з тридцять. Ти думав, що ми вже більше не стрінемося? Тепер бачиш, якими бувають діла. А я навіть не дав тобі змоги мене пригадати. Як ти постарівся, Хуане де Діос Перейра!..

І підважив його веслом, скидаючи в середину ріки.

Почулося тяжке падіння тіла, а за ним і плюскіт алігаторів. Роздався гортанний шум, і між бовтанням води, вибухли обильні криваві булькоти.

Судно віддалилося до каналу, прошиваючи чорну, горобину ніч

Човняр прибув на південний беріг. Закинув якір, а потім утопив глибокий погляд у темноту ночі, й подався в дорогу. Ішов скулений, з насадженою на плечах ніччю, роздумуючи над старими, і, майже вже призабутими, справами.

Обнажувалися хвилі на пляжі й лишали на ній свою білу одежу.

— Нарешті я тебе стрінув, Хуане де Діос Перейра, — сказав він собі голосно. — Я тобі вже майже був простив, але нещастя хотіло, що я присягнув тебе вбити, коли б я на тебе навинувся... І ріка привела тебе до мене, темненька-темненька... покірненька-покірненька... щоб я сповнив своє слово. Зрадлива ріка!

І легкий вітерець із суходолу підхопив і поніс його голос у морську далечінь.

Карльос Салязар Еррера — (Коста Ріка)

ПЕРЕКЛЮЧНИК РЕЙОК

Задиханий чужинець добився до опустілої станції. Його велика валіза, якої ніхто не хотів нести, виснажила його докраю. Він обтер хустинкою своє обличчя, і, піднісши руку до дашка, глядів на рейки, що губилися на обрії. Захеканий і задуманий він провів годинник: був саме час, коли мав від'їжджати поїзд.

Хтось, що з'явився не знати звідкіля, поклепав його злегка по плечу. Обернувшись, чужинець знайшовся перед стареньким чоловіком, з неясним виглядом залізнодорожника. Він тримав у руці червоний ліхтар, але такий малий, що виглядав радше на цяцьку.

Він усміхнено глянув на пасажиря, який нетерпеливо завдав йому своє запитання:

— Пробачте, чи вже від'їхав поїзд?

— Ви недовго у цій країні?

— Мені треба від'їхати якнайскоріше. Я маю бути обов'язково завтра в Т.

— Добре видно, що ви зовсім не знаєте, що тут діється. Ось що вам треба зробити зараз: шукати приміщення в гостинниці для подорожних.

І вказав на дивний червонопепелястий будинок, який виглядав радше на тюрму.

— Але я не хочу десь приміщуватися, я хочу від'їхати поїздом.

— Винайміть негайно кімнату, якщо така ще є. І якщо ви її знайдете, то замовте її на місяць, бо це вам вийде дешевше, і дадуть вам кращу обслугу.

— Що, ви збожеволіли? Я мушу від'їхати до Т. обов'язково завтра.

— По щирості, ви повинні про це забути. Але, я вам дам кілька порад.

— Будьте такі ласкаві. . .

— Ця країна, як знаєте, славиться своїми залізницями. Досі їх не вдалося зорганізувати так, як треба, але вже зроблено багато відносно розподілу колійних шляхів і продажу квитків. Залізничні вказівки знайомлять і в'яжуть усі поселення країни: квитки продаються навіть у найменших і найдалше віддалених місцевостях. Бракує тільки, щоб поїзди придержувалися виложених у довідниках вказівок, і щоб гідно переїжджали через станції. Цього бажають мешканці країни. А покищо, вони приймають недостатки обслуги, і їх патріотизм стримує їх від будьякого прояву невдоволення.

— Але, чи є який поїзд, що переїжджає через цю місцевість?

— Сказати так, означало б вчинити неточність. Як ви собі вже уявляєте, рейки існують, але вони трохи знищені. У деяких місцевостях вони виразно позначені на землі кольоровою крейдою. З огляду на теперішні обставини, ніодин поїзд не є примушений туди переїжджати, але й ніхто не забороняє, щоб таке сталося. У моєму житті я бачив багато переїжджаючих поїздів, і знав деяких пасажирів, які вміли в них усісти. Якщо ви принагідно заждете, то, можливо, й мені самому припаде честь допомогти вам усісти у гарний і вибагливий вагон.

— А цей поїзд завезе мене до Т.?

— І чому ви настоюєте на тому, що це мусить бути якраз Т.? Ви повинні бути задоволені з того, що ви зможете в нього сісти. Раз на поїзді, ваше життя дійсно набере якоїсь цілі. Чи це має яке значення, якщо цією ціллю не є якраз Т.?

— Справа така, що я маю важний квиток, щоб дістатися до Т. Логічно, мене повинні б завести до тієї місцевости, правда?

— Хтось сказав би, що ви маєте рацію. У гостиниці для пасажирів ви зможете поговорити з людьми, які заняли обережне становище, набуваючи велику кількість квитків. Звичайно, люди, які передбачу-

ють, купують квитки в усі сторони країни. Є й такі, що витратили на квитки великі суми гроша...

— Я думав, що аби дістатися до Т. мені вистачає тільки один квиток. Гляньте на нього...

— Чергове продовження народних залізничних шляхів буде збудоване грішми тільки однієї людини, яка витратить свій велетенський капітал на проїзди в обидві сторони, на залізничну віддаль, у пляни якої увійдуть тунелі й мости, ще навіть не затвержені інженерами підприємства.

— Але поїзд, який іде до Т., вже урухомлений?

— І не лише це. Дійсно, в нашій країні є багато поїздів, і пасажирів можуть ними послуговатися відносно досить часто, беручи до уваги, що тут не йдеться про формальну і рішальну обслуговування. Коротко кажучи, сідаючи в поїзд, ніхто не надіється, щоб його завезли туди, куди він наставився.

— Як це можливо?

— У своєму палкому бажанні послужити громадянам, підприємство є примушене вжити розпачливих і одчайдушних заходів. Воно пускає в рух поїзди по через непрохідні місцевості. Цим експедиційним поїздам нераз треба кілька років на ці віддалі, і життя пасажирів зазнає деяких поважних перемін. Смерть не є рідкістю в подібних обставинах, але підприємство, яке все передбачило, додає до цих поїздів справжню вагонну капличку і вагонний цвинтар. Для кондукторів є виявом гордості зложити пишно забальзоване тіло пасажира на перонах станцій, як це приписує їх квиток. Деколи, ці поїзди є примушені об'їздити віддалі, в яких бракує одній лінії рейок. І так один бік усіх вагонів тремтить усім корпусом гупання коліс по залізничних порогах. Пасажири першої класи, ще одна прислуга підприємства, приміщуються по тій стороні, що є випосажені в рейки. Пасажири другої класи, терплять від ударів з погорою. Але є й інші відтинки, яким бракує обох ліній рейок; їх пасажири терплять так само, аж доки поїзд зовсім не розлетиться.

— Святий Господи!

— Слухайте: місцевість Ф. виросла в наслідок цих

випадків. Поїзд вдарив у непригожий ґрунт. Колеса, стерті піском, знищилися аж по самі осі. Пасажири провели стільки часу разом, що з обов'язкових невинних розмов зав'язалися тісні приятельські відносини. Деякі із них скоро перетворилися в ідилічні, в наслідок чого постало Ф., дуже рухлива місцевість, повна непосидючих дітей, які граються заржавілими рештками поїзду.

— Мій Господи, я не надаюся до таких пригод!

— Вам треба зм'ягчити вашого духа. Можливо, що з вас вийде герой. Не думайте, що бракує нагод, щоб пасажири виявили в них хоробрість і здібність самопожертви. В одному випадку, двісті невідомих пасажирів написали одну із найславніших сторінок наших залізничних анналів. Було так, що в одній пробній подорожі, машиніст завчасу запримітив великий брак робіт на шляху. Ну, от, він, замість вернутися назад, звернувся до пасажирів, і вони йому радо допомогли їхати далі. Під його енергійним проводом, поїзд розібрали на частини й перенесли на плечах на другий бік пропасти, в якій повноводна ріка зберігала несподіванку у своїй глибині. Вислід цього подвигу був такий удалий, що підприємство цілковито занехало будову моста, і згодилося давати привабливу знижку цін тим пасажирам, які відважилися б витерпіти таку додаткову вигоду.

— Але я мушу бути в Т. обов'язково завтра.

— Дуже добре. Мені сподобалося, що ви не захуєте свого пляну. По вас видно, що ви людина переконань. Примістіться чимскорше в гостинниці і візьміть перший поїзд, який вам трапиться. Принаймні спробуйте це зробити. Там буде тисяча людей, які пробуватимуть вам у цьому перешкодити. З приїздом поїзду, пасажири огірчені надто довгим очікуванням, виходять громадами із гостинниці, щоб галасливо заповнити станцію. Своїм браком чемности і розсудливости вони часто викликають випадки. Замість висідати охайно, вони настоюють на те, щоб себе взаємно роздавлувати; принаймні, вони одне одному перешкоджають сісти у вагон, і поїзд їх лишає розторощеними на пе-

ронах станцій. Пасажири, вичерпані й несамовиті, про-
клинають своє неуцтво і тратять свій корисний час на
обопільних образах і поштовхах.

— І поліція не втручається?

— Були спроби організувати поліційний відділ на
кожній станції, але непевний приїзд поїздів робив та-
ку прислугу неможливою і коштовною. Крім того, чле-
ни цього відділу виявили скоро своє запроданство й
пильнували тільки того, щоб забезпечити виїзд бага-
тих пасажирів, які їм давали за цю прислугу все, що
вони мали на собі. Тоді вирішено заснувати своєрідний
тип спеціальних шкіл, у яких майбутні пасажири
зможуть скористати з лекцій про урбанізацію й відпо-
відний вишкіл, які їм допомогли б збути своє життя
на поїздах. Там їх навчають, як всідати правильно в
поїзд, навіть коли він у русі, і у швидкій скорості. Та-
кож їх забезпечується у свого роду панцерну одержу
аби запобігти, щоб інші пасажири їм не поломали
ребер.

— Але, як вони вже у поїзді, то чи чекають па-
сажирів ще й інші труднощі?

— Залежно. Я вам тільки раджу, щоб ви добре
приглядалися на станціях. Бо могло б так статися, що
вам би видалося, наче б то ви приїхали до Т., але це
була б тільки уява. Щоб упорядкувати життя у надто
переповнених вагонах, підприємство є змушене корис-
тати з деяких засобів. Є станції тільки про око: їх збу-
дували у повному лісі й вони носять назви якогось
важного міста. Але вистачить трохи придивитися, щоб
розкрити обман. Вони подібні до театральних декора-
цій, і постаті, які на них видніють, є випхані ошур-
ками. Ті клоччяні ляльки легко зраджують наслідки
поганої погоди, але, деколи є досконалим відображен-
ням дійсності: на їх обличчях видніють позначки без-
конечного виснаження.

— На щастя, Т. недалеко звідсіля.

— Але, нам, покищо, бракує безпосередніх поїздів.
А проте, могло б навіть статися так, що ви приїхали б
до Т. обов'язково завтра, так як ви собі цього бажаєте.
Залізничне підприємство, хоча недосконале, не виклю-

чає можливості подорожі без зупинок. Вам треба знати, що є люди, які навіть зрозуміли, що діється. Вони купують квиток, щоб поїхати до Т. Приходить поїзд, вони всідають, і наступного дня чують, як кондуктор заповідає: «Ми приїхали до Т.». Не забезпечившись обережністю, пасажери висідають, і дійсно знаходяться в Т.

— Міг би я щось вдіяти, щоб здійснити цей вислід?

— Певно, що можете. Очевидно, якщо це вам вийде на якусь користь. Попробуйте, на всякий випадок. Сідайте в поїзд у повному намірі, що ви заїхали до Т. Не входить у розмову з жодними пасажирами, бо вони могли б вас розчарувати своїми подорожніми історіями, і це могло б стати причиною якогось доносу на вас.

— Що ви кажете?

— З огляду на сучасні обставини, у поїздах буває багато донощиків. Ті донощики, у більшості добровольці, дбають про те, щоб підтримати конструктивний дух підприємства. Буває, не один не знає, що він говорить, але він плете, аби тільки говорити. Але донощики скоро здають собі справу з усіх значень, які приховуються у найпростішому реченні.

Донощики уміють виробити собі обвинувачуючий погляд із найбільш невинного коментаря. Коли б ви зробили найменшу помилку, то вас би відразу на цьому приловили; ви провели б решту свого життя у вагонній тюрмі, коли б вас не примусили висісти на фальшивій станції, забутій у пралісі. Подорожуйте запевнені у вірі, їжте якнайменше харчів, і не висідайте на перон, доки не побачите в Т. знайомого обличчя.

— Але я не знаю нікого в Т.

— В такому випадку подвоїть свою обережність. Я вас запевняю, що ви будете мати багато спокус у дорозі. Якщо ви глядітимете крізь віконця, то ви наражуєте себе на пастку ілюзій. Віконця є забезпечені винахідливими штуками, які творять всякого роду ілюзії в душі пасажирів. Не треба бути слабим, щоб у них попасти. Деякі прилади, урухомлювані із паровоза, витворюють своїм шумом і рухом враження, ніби поїзд є в русі. Але, насправді, поїзд стоїть, затримавшись,

цілими тижнями, тоді, як пасажери бачать крізь шибки захоплюючі краєвиди, які перед ними пробігають.

— І яке це має значення?

— Підприємство робить це все із здоровою ціллю, щоб відпружити турботи пасажирів, і цілковито усунути, як можливо, бажання пересісти. Є надія, що котрегось дня вони цілком, навгад, підкоряться рукам якогось підприємства, і тоді їм буде байдуже знати, куди вони йдуть, і звідки приходять.

— А ви багато їздили поїздами?

— Я, мій добродію, я тільки переключник рейок. Сказавши правду, я уже вислужений переключник рейок, і з'являюся тут лише деколи, щоб пригадати собі добрі часи. Я ніколи не їздив, ані не маю охоти до цього. Але пасажири розповідають мені історії. Я знаю, що поїзди причинилися до постання багатьох місцевостей, крім оселі Ф., початок якої я вам уже розказав. Часом буває, що залога поїзду дістає дивні розпорядження. Вона просить пасажирів висісти із вагонів, головню під претекстом, щоб налюбуватися красою якогось місця. Їм говорять про печери, про водопади, або про славні руїни: «П'ятнадцять хвилин часу, щоб ви оглянули таку то і таку печеру», — говорить приємно кондуктор. Раз пасажири знайдуться у певній віддалі, поїзд тоді втікає на всю пару.

— Ну, а пасажири?

— Якийсь час вони ходять розстроєно з одного місця у друге, а накінець сходяться, й осідають колонією. Ці несвоєчасні зупинки робляться у пригожих місцях, досить далеко від цивілізації, і з достатнім природним багатством. Там є до вибору пайки землі для молодих людей, головню з повнотілими жінками. Чи не хотіли б ви скінчити свої дні в мальовничому й незнаному місці в товаристві гарної дівчини?

Старенький чоловік моргнув оком і пильно слідкував за пасажиром, поглядом шибеника, усміхнено та з видом повної доброти.

У цій хвилині почувся далекий свист. Переключник рейок підскочив, повний неспокою, і почав давати своїм ліхтарем смішні й безладні знаки.

— Чи це поїзд? — спитав чужинець.

Старенький чоловік став бігти безладно по шляху. А коли знайшовся у певній віддалі, він обернувся, щоб крикнути:

— Ви маєте щастя! Завтра заїдете на свою славу станцію. Як вам на ймення, ви сказали?

— Ікс! — відповів пасажир.

У цій хвилині старенький чоловічок розплився в чистому ранку. Але червона цятка ліхтара даліше бігала й скакала нерозважно між рейками назустріч поїздові.

На тлі краєвиду наближався паровіз, як галасливий передвісник приходу поїзду.

Хуан Хозе Арреоля — (Mexico)

СКАЖИ ЇМ, ЩОБ МЕНЕ НЕ ВБИВАЛИ

— Скажи їм, щоб мене не вбивали, Хустіно! Йди, йди і скажи їм це. Заради милосердя. Так їм скажи. Скажи їм, нехай вони це зроблять заради милосердя.

— Я не можу. Там є один сержант, який не хоче чути ні слова про тебе.

— Роби так, щоб він тебе вислухав. Ужй свої спритности, і скажи йому, що цього жарту, щоб мене настрашити, було вже досить. Скажи йому, щоб він це зробив заради Бога.

— Справа тут не в страсі. Виходить, що вони тебе справді хочуть убити. І я вже не хочу туди більше вертатися.

— Іди ще раз. Тільки один раз, аби упевнитися, що ти там осягнеш.

— Ні. Я не маю охоти йти. Згідно з цією справою, я являюся твоїм сином. І, якщо я буду забагато захопитися з ними, то вони дізнаються хто я, і це заохотить їх мене так само розстріляти. Ліпше лишити справи так, як вони є.

— Йди, Хустіно. Скажи їм, щоб вони мали хоч трішки милосердя наді мною. Тільки це їм скажи.

Хустіно заціпив зуби і похитав головою:

— Ні.

І він не переставав так хитати головою довший час.

— Скажи сержантові, щоб він тобі дозволив стрінутися з полковником. І зверни йому увагу на мою старість. Як мало я вартую. Яку користь він буде мати із моєї смерти? Жодної користи. Кінець-кінцем він мусить мати якесь серце. Скажи йому, щоб він це вчинив задля спасення власної душі.

Хустіно підвівся із купи каміння, на якій він сидів, і підійшов аж до дверей, що вели на подвір'я. Опісля обернувся, щоб заявити:

— Ну, то я йду. Але, якщо я програю і мене теж розстріляють, тоді хто буде опікуватися моєю дружиною і дітьми?

— Провидіння, Хустіно. Воно буде ними опікуватися. Не забудь піти туди й перевірити, що ти зможеш зробити для мене. Ось що вимагає посліху.

Його привели досвіта. А тепер був уже пізній ранок, а він усе ще сидів там, і чекав прив'язаний до роздвоєного стовпа. Він не міг успокоїтися.

Він пробував трохи заснути, щоб угамуватись, але сон його не брався. І голод теж йому не докучав. Він не мав охоти ні до чого. Тільки жити. Тепер, коли він знав напевно, що його стратять, його найшла така велика охота жити, яку може відчути тільки щойно воскресла людина.

Хто був би йому сказав, що ота справа, яка видавалася йому такою задавленою, такою застарілою, такою забутою, відновилася б ізнову: ота справа, коли він мусів убити дон Люпе. Він мав свої особисті мотиви, і зовсім не із-за цього, що йому приписувала родина Аліма.

Він собі пригадував:

Дон Люпе Террерос, власник господарства Пуерта де П'едра, був, властиво, його кумом. Якого він, Хувенсіо Нава, мусів за це вбити. За те, що він був власником посілости Пуерта де П'едра, і за те, що, будучи також його кумом, відмовив йому паші для його домашнього скоту.

Зразу він був поблажливий, задля спокою. Але потім, настала посуха, під час якої він бачив, як, мучений голодом, один за одним гинув йому скот, а його кум, дон Люпе, далі відмовляв йому паші зі своїх пасовиськ. От тоді, він почав ламати його огорожу і гнати череду кволих тварин аж до середини поля, щоб вони досхочу наситилися. Це дон Люпові не сподобалося, і він розпорядивсь, щоб огорожу знову направили. Але він, Хувенсіо Нава, ще раз проламав у ній

отвір. І так, удень діру латали, а нічно її знову виламували. А тим часом тварина там стояла, завжди прилипла до огорожі, і завжди ждала. Ота його тварина, яка досі жила тим, що тільки пашу нюхала, але покусувати її не могла.

І він і дон Люпе постійно спорили, і ніяк не могли прийти до згоди.

Аж одного разу дон Люпе йому сказав:

— Слухай, Хувенсіто, якщо ти пустиш на пасовище ще одну худобину, то я тобі її уб'ю.

А той відповів:

— Слушайте, дон Люпе, я не винен, що тварина шукає своєї вигоди. Вона невинна. Хай буде так, як ви її уб'єте.

«І він мені убив молодого бугая.

Це сталося тридцять п'ять років тому, в березні, бо вже в квітні, я подався був у гори, втікаючи від гончих листів. Не помогли мені навіть ті десять корів, які я дав судді, ні заборговання хати за підплату мого звільнення з в'язниці. А потім, усе ще підплачувалося тим, що лишилося, аби тільки мене не переслідували, хоч вони мене намастували далі. Ось чому я пішов жити разом із сином на той другий клаптик землі, що називався Пальо де Венадо, і був моєю власністю. І мій син виріс і звінчався з невісткою Ігнасією, і мав уже восьмеро дітей. Значить, справа та вже за давньою, і, на основі цього, повинна б бути забута. Але, як з цього видно, воно так не є.

«Я тоді міркував, що за сотку пезів усе могло б бути полагожене. Небіжчик дон Люпе жив тоді сам, один із жінкою і двома хлопцями, що ще лазили на чотирьох ногах. І вдова скоро також померла, кажуть із жалю. А юнаків вивезли далеко, до їх родини. Так, що з їх сторони, не було чого боятися.

«Але інші люди, пильнували того, аби мене ганити й неславити тільки тому, щоб мене застрашити. І постійно обкрадати. Кожного дня, як хтось з'являвся в селі, мені доносили: «Там мотаються якісь зайшли. Хувенсіто».

«І я втікав у гори, ховався між мадроньями, і ці-

лими днями жив рослинами. Деколи я мусів виходити опівночі, наче б за мною гналися пси. Це тривало ціле життя. Не рік, чи два. А ціле життя».

І тепер прийшли по нього, коли він уже нікого не сподівався. Упевнений, що про нього забули, і приспали це на дні людської душі, він був переконаний, що принаймні останні дні проведе спокійно. «Принаймні дочекаюся цього на старість, — думав він. — Мене лишать у спокою».

Він віддався цій надії усією душею. Ось чому йому було трудно й думати про смерть: так, нагло, у цьому розпалі його життя, після такої боротьби, з метою вирватися від смерти; після того, як він прожив свої кращі роки, перекидаючись з одного кінця на другий, тоді як ним товкли невдачі; і після того, як його тіло втратило справжню м'якість шкіри, бо так її були порепали невдячні дні, під час яких він був примушений ховатися від усіх людей.

А чи не лишився він аж доки не покинула його жінка? Того дня, який приніс йому вістку, що його жінка його покинула, йому навіть до голови не прийшла думка йти і шукати її. Він їй дозволив забратися, не питаючись чому, з ким і куди, аби тільки не ходити в село. Він дозволив їй забратися, так як йому висунулося з рук усе інше, не прикладаючи до цього ніяких зусиль. Одиноке, що йому ще лишилося припилювати, було його життя, яке він захищав відповідно до обставин. Він не міг собі дозволити на те, щоб його вбили. Не міг. Особливо тепер.

Але, його із-за цього привели звідтіля, з Пальо де Венадо. Вони не мусіли його в'язати, щоб він ішов за ними. Він ішов сам, тільки страхом закований. Вони добре знали, що оте його старе тіло не могло бігти. ні оті сухі як тички ноги, що тремтіли від передсмертного страху. Ось чому він ішов. Умирати. Бо так йому сказали.

Відтоді, він усе знав. Він почав відчувати отой неспокій у шлунку, який з'являвся нагло, завжди, як йому ставала смерть перед очима, що навівала йому на очі неспокій, від якої набрякали йому уста отими

міхурами, повними їдкої рідини, яку він мусів ковтати проти своєї волі. І від чого теж ставали тяжкими його ноги, тоді, як його голова м'якшала, а серце гатило у ребра усією міццю. Ні, він не міг привикнути до думки, що його уб'ють.

Він мусів мати якусь надію. Десь таки мусіла бути якась надія. А може вони шукали іншого Хувенсіо Нава, а не Хувенсіо Нава, що ним був він.

Він ішов між цими людьми мовчаливо, із опущеними вниз руками. Ранок був темний, без зір. Дув легкий вітер і змітав за собою суху землю і накопичував її більше, усю краски сечі, яку прибирає порох доріг.

Його очі, що зморщилися за роки, бачили землю, тут, під його ногами, мимо темноти. Там, у землі, була вся його сила. Сімдесят років жив на ній, тримав її у своїх руках, пробував її, так як пробується смак м'яса. Треба було довгого часу, щоб її роздробити своїми очима, покуштувати кожну грудку, наче б вона була останньою, знаючи зовсім добре, що вона була останньою.

Потім, ніби бажаючи щось сказати, він глядів на чоловіків, що йшли враз із ним. Він хотів їм сказати, щоб вони його звільнили, щоб пустили на волю: «Я не вчинив нікому жодного зла, хлопці», хотів їм сказати, але він мовчав. «Я їм скажу пізніше» — подумав. І він тільки їх бачив. Він міг навіть собі уявити, що вони були його приятелями; але він не хотів цього робити. Вони ними не були. Він не знав, хто вони. Він бачив їх при собі, налягаючи на один бік і присідаючи деколи, щоб дізнатися, куди йшла дорога.

Він їх бачив уперше, як сірів вечір, у тій незабарвленій хвилині, коли все видається притупленим. Вони перейшли рівчаки, і вступили на пухке кукурудзяне поле. І він вступив на нього, щоб їм сказати, що там починала рости кукурудза. Але вони не затрималися.

Він запримітив їх по якомусь часі. Він завжди був щасливий бачити все, зчасом. Він міг сховатися йти кілька годин по горах, тоді, як вони продовжали б свою дорогу, а потім зійти знову. Кінець-кінцем, ку-

курудзяне поле зовсім не кінчалось. І вже був час, щоб показалися води, і кукурудзяне поле почало в'янути. І не треба було багато часу, щоб воно не показалося цілком сухим.

Отже, не варта було навіть сходити з гір, і змішуватися з цими людьми, як у якійсь дірі, щоб з неї ніколи не вийти.

І тепер він продовжував іти з ними, тримаючись думки їм сказати, щоб його звільнили. Він не бачив їхніх облич, а бачив тільки боввани, які то прилипали до нього, то від нього відхилялися. Так, що він почав говорити, не знаючи, чи вони його чули. Він сказав:

— Я ніколи не вчинив нікому зла, — оце він їм сказав.

Але ніщо не змінилося. Ніхто з бовванів не здав собі з цього справи. Їхні обличчя не повернулися в його сторону, щоб на нього глянути. Вони далі були такими, як перше, наче б ішли у сні.

Опісля, він думав, що не мав нічого іншого сказати, і що він мусів шукати надії деінде. І знов опустив руки і так дійшов до перших хат села, серед цих чотирьох чоловіків, притемнених глибиною ночі.

— Мій полковнику, ось і чоловік.

Вони спинилися перед вузьким входом дверей. Той, із капелюхом у руці, із-за шани, чекав, заки хтось вийде. Але вийшов тільки голос:

— Який чоловік? — спитали.

— А той із Пальо де Венадо, мій полковнику. Якого ви казали нам привести.

— Спитай його, чи він жив коли в Алімі, — повторив знову голос із середини.

— Гей, ти! Чи ти мешкав коли в Алімі? — про-свистав питання сержант, який знаходився перед ним.

— Так. Скажи полковникові, що я із того самого місця. І що я там жив донедавна.

— Спитай його, чи він знав Гвадалупе Террероса.

— Він каже, чи ти знав Гвадалупе Террероса.

— Дон Люпе? Так. Скажи йому, що я знав його.

Він уже помер.

Опісля голос із нутра змінив тон.

— Я знаю, що він помер, — сказав він. І продовжував говорити так, наче б він розмовляв з кимось у нутрі, по другій стороні стіни від очеретів.

— Гвадалупе Террерос був моїм батьком. Коли я виріс і його шукав, то мені сказали, що він помер. Трохи трудно повірити, коли знаєш, що особа, задля якої ми можемо щось осягнути, аби запустити коріння, вже не живе. Минулося це з нами.

«Опісля я й дізнався, що його убили палашом і всадили йому потім у шлунок торреадорського списа. Мені розповідали, що його не було видно понад два дні, а коли його знайшли, то він лежав у потоці, все ще мучився і просив людей, щоб вони зайнялися його родиною.

— Це, здається, зчасом забувається. Людина пробує це забути. Не забувається лише знаття, що той, хто це вчинив, усе ще в живих і підсичує свою згнилу душу надією на вічне життя. Я не міг би йому простити, мимо того, що я навіть його не знаю; але сам факт, що він примістився там, де я можу його знайти, мене захоочує з ним покінчити. Я не можу йому простити, щоб він жив далі. Він не повинен був зовсім прийти на світ».

Звідтіля, іззовні, було виразно чути все, що він сказав. А потім наказав:

— Возьміть його і прив'яжіть його на хвилину, нехай терпить, а потім застріляйте його!

— Слухайте, пане полковнику, — просив той. — Я вже не вартую нічого. Я скоро сам помру із-за нещасної старости. Не убивайте мене!..

— Візьміть його геть! — говорив далі голос із нутра.

— Я вже заплатив, пане полковнику. Я заплатив багато разів. Усе забрали від мене. Мене різно переслідували. Я скривався майже сорок років, як прокажений, весь час із трепетом серця, що котрогось дня мене уб'ють. Я не заслужив на таку смерть, пане полковнику. Дозвольте, принаймні, щоб Господь мені простив. Не вбивайте мене! Скажіть їм, щоб мене не вбивали!

Він стояв там так, наче б його батожили, б'ючи своїм капелюхом об землю, і голосячи до висот.

Врешті голос із нутра наказав:

— Прив'яжіть його, і дайте йому щось випити, нехай запаморочиться, щоб не чув куль.

Тепер, нарешті, він успокоївся. Він стояв там прив'язаний до стіп роздвоєного стовпа. З'явився його син Хустіно і його син Хустіно пішов кудись знову, і вернувся назад, і тепер знов кудись пішов.

Він поклав батька на верх осла. Прив'язав його добре до сідла, щоб не зсунувся в дорозі. І сховав його голову у мішок, щоб не виглядало погано. А потім підігнав осла, і вони почимчикували, занурені, скоренько, щоб зайти до Пальо де Венадо ще на час, і приготувити небіжчика до похорону.

— Свою невістку і внуків ти здивуєш, — говорив він до нього. — Вони глянуть тобі в обличчя і повірять, що це не ти. Вони будуть думати, що тебе з'їв койоте, як побачать твоє обличчя, таке повне дір, від тих вистрілів милосердя, якими тебе обдарували.

Хуан Рульфо — (Мехіко)

Д О Щ

Місячне світло пробивалося крізь усі щілини ранча а з ним і шум густого й напасливого як дощ вітру в кукурудзяному полі. В прорізаний ясними смугами тіні гойдалася легка сітка до спання старого з чорнявою краскою жильця; ритмічно скрипіла прив'язь мотуззя на дереві, а там доходив короткий шиплячий віддих жінки, яка лежала в куті на лежанці.

Чесання вітру по сухих листках кукурудзи і дерев нагадувало більше дощ, і викликало в земному і стійкому доквіллю вогке відлуння.

В глибині було чути пульсування, ніби удари каменем, крові, що кружляла занепокоєно.

Спітніла й невиспана жінка насторожила вухо, ледь-ледь розплющила очі, пробувала ворожити по блискучих смугах, насторожилася на хвилину, оглянула сітку до спання тихо і важко, і кликнула квасним голосом:

— Хезусо!

Успокоївся голос, що надіявся на відповідь, а тим часом вона протлумачила собі голосно:

— Спить, як мертва колода. Ні до чого не здався. Живе, як мертвий. . .

Заспаний чолов'яга прийшов до життя на її заклик, протягнувся, і запитав утомленим голосом:

— Що сталося, Узебія? Що це за шум? Навіть нічого не можеш лишити людей у спокою.

— Будь тихо, Хезусо, і слухай.

— Що?

— Іде дощ, іде дощ, Хезусо! А ти навіть не чуєш. Ти, вже видно, й оглух.

Ліниво й невдоволено, старий чолов'яга підвівся,

побіг до дверей, відчинив їх нагло, і відчув на обличчі й напівнагому тілі срібlistість повного місяця, і палкий подув, що підходив косогором кукурудзяного поля, коливаючи тіннями. Й усі зорі мигтіли.

Він простягнув проти непривітного повітря відкрити руку, але не відчув ні одної краплини.

Чоловік опустил руку, відпружив м'язи і сперся на одвірок входових дверей.

— Де ти бачиш твою зливу, стара безумна бабо? Не даєш терпеливості діяти.

Жінка лишилася з упертими очима, споглядаючи на велику ясність, яка продиралася крізь двері. Несподівана краплина поту залоскотала її щоку. Це теплий випар заповняв кімнату.

Хезусо замкнув знову двері, легесенько пішов до самої сітки до снання, простягнувся, і знову почувся скрипіт деревини від гойдання. Одна рука опущена аж до долу, колибалася над долівкою кімнати.

Земля була суха, аж шорстка шкіра, сува, аж до глибини коріння, зовсім як кість. Можна було відчувати як над нею плавала гарячка спраги, трепоту, що мучили людей.

Темні хмари, як тінь дерева, розступилися, зникли за останніми найвищими пагорбками, пішли собі геть, як відпочинок. День був жаркий. Ніч була палка, розжарена нерухожими й металічними світлами.

В горах і обгорілих долинах, повних тріщин як пащі, люди дожарювались, онімлі, опутані привидом чистої води, виглядаючи знаків, провірюючи новини. . .

А над долинами й горами, в кожному ранчі, говорилися й переговорювалися ті самі слова:

— Нині співав каррао. Буде дощ.

— Не буде.

Вони брали це за святість і за знак терпіння.

— Продуло із затоки. Буде дощ.

— Не буде!

Вони це повторювали, ніби щоб себе укріпити в безконечному чеканні.

— Замовкла сарана. Буде дощ.

— Не буде!

Світло й сонце були наче засліплююче і задушливе вапно.

— Якщо не піде дощ, Хезусо, то що тоді буде?

Він глянув на тінь, що тремтіла, вичерпана із сил, над лежанкою, і зрозумів намір жінки помножувати муки словами. Він хотів обізнатися, але марево, яке охопило його тіло, зліпило йому очі, й він почув, що западав у сон.

Із першим світлом ранку Хезусо вийшов на кукурудзяне поле й почав його обходити повільним кроком. Під його босими ногами тріщало ламке листя. Він глядів на обі сторони широких рівчаків кукурудзяного поля, жовтих і спечених, на обнажену рідку деревину, і на верхів'я гори, на глибоку зелень — простопадний кактус. Він деколи затримувався, брав у руки стручок пересохлої фасолі і розтерблював його повільно, випускаючи крізь пальці зморщуваті й неповноцілі зернята.

А як підходило сонце, то враження і колір сухости видавалися ще більшими. На вогненно синьому небі не було видно й хмаринки. Хезусо, як кожного дня, ішов, без цілі, бо засів був уже втрачений, обходячи стежки кукурудзяного поля, раз за несвідомою звичкою, а також, щоб відпружитися від непривітного нарікання Узебії.

Суха жовтість розлогих долин і лисих пагорбків була всім що панувало над краєвидом, що простягався від гори, по стороні якої пляма вапняного порошу зраджувала якийсь шлях.

Тут не було видно жодної позначки життя, хіба тихий вітер і блискуче світло. Тільки тінь зростала все меншою. Здавалося, що все очікувало пожежі.

Хезусо йшов помалу, затримуючись подеколи, як вишколена звірина, очі на землі, й розмовляючи вряди-годи сам із собою.

— Благословенна і всехвальна сило! Що станеться з бідними людьми в цій посусі? Цього року не впала ні одна краплина води, а минулого року була така сама зима, що було води аж забагато, ішов дощ понад міру, ріка прибрала, залило оболоння, зірвало міст...

Видно, що нема мірки. Як ілле, то лле; а як не лле, то не лле. . .

Його монолог переходив у пустинну мовчанку, і в лінивий хід, із поглядом у землю й не звертаючи ні нащо уваги. У глибині дороги, він відчув щось незвичайне, і підвів свої очі.

Це було тіло малої дитини. Ніжне, дрібне, з опущеними раменами, нерухоме й розгублене, воно споглядало в небеса.

Хезусо наблизився потиху, щоб його не запримітив хлопчина, і примістився біля нього ззаду, опановуючи своєю постатю усі свої рухи. По землі текла тонка нитка сечі, плитка і болотниста від пороху на самому кінці, що займав декілька стебелін. У цій хвилині, хлопчина випустив із своїх брудних пальців комара.

— І трісла гребля. . . і надплила водотеча. . . шх. . . шум. . . шуммм. . . і почали бігти люди. . . і вода взяла ранчо дядька того. . . і череду тітки тієї. . . і всі великі стовпи тільки шх, шуммм, а тепер тітка комариха знайшлася в тій глибокій воді. . .

Хлопчина відчув погляд Хезусо, обернувся нагло, глянув з острахом на зморщкувате обличчя старого чоловіка і став на ноги трохи сердитий, і трохи засомнений.

Хлопчина був тендітний, меткий, кінчини довгі й досконалі, груди вузькі, із-під темної одежі виглядала золотава і брудна шкіра, цікава голова, швидкі очі, живий і яструбиний ніс, дівочі уста. А накривав його старий фільцовий капелюх, вже лобре зношений, обвислий над вухами, як дворіжняк, що надавав йому виразу гризуна, малої неспокійної й моторної тварини.

Хезусо перестав його мовчки оглядати, й усміхнувся.

— Звідки ти йдеш, хлопчино?

— А звідти. . .

— Звідки?

— Та звідти. . .

І простягнув непевно руку понад поля, які подавали собі руки.

— І що ти тут робиш?

— От, іду.

Враження відповіді надавало їй певного авторитарного і піднеслого тону, який здивував чоловіка.

— Як ти називаєшся?

— Так, як мене охрестив священник.

Хезусо, невдоволений впертою й непривітною поведінкою малюка, зморщив своє обличчя.

Хлопчина видимо це запримітив і винагородив сказане упевненим і довірливим виразом свого обличчя.

— Не будь простаком, — почав старий чолові'яга, але, роззброєний чемністю, він понизив свій чисто-внутрішній тон. — Чому не відповідаєш?

— Чому ви мене питаєте? — відповів той незвичайною щирістю.

— Ти щось приховуєш. Або ти лишив хату свого тата.

— Ні, сеньйоре.

Чоловік питав майже без цікавості, монотонно, ніби граючись.

— Або ти вчинив якусь дурницю.

— Ні, сеньйоре.

— Або тебе викинули з-за якоїсь хвороби.

— Ні, сеньйоре.

Хезусо почухався в голову і додав ліниво:

— Або тобі почали свербіти ноги і ти забрався, чи не так, малий волокито?

Хлопчина не відповів, і, закинувши руки на карк, почав колибатися на ногах, ляскаючи язиком до піднебіння.

— І куди ти йдеш тепер?

— Нікуди.

— А що ти робиш?

— Те, що бачите.

— Добре мудрагельство!

Старий Хезусо не мав більше що сказати. Вони обидва замовкли, стоячи віч-на-віч, і один одному не влядів в обличчя. По хвилині, занепокоєний такою мовчанкою і спокоем, що їх він не знав як проломати, Хезусо почав помалу проходжуватися, як велика і повільна звірина, наче б хотів наслідувати хід фантас-

тичного сотворіння. Він усвідомив собі, що він це робив, і вже сама думка про те, що він міг щось таке вчинити, аби забавити хлопця, його застидала.

— Підеш зі мною? — спитав його просто.

Хлопчина пішов за ним мовчки.

Прийшовши до дверей ранча, Хезусо застав Узебію, яка пробувала розпалити вогонь. Вона піддувала з усієї сили купу патичків із скриньки жовтих паперів.

— Узебіє, гляди, — сказав він ніяково. — Гляди, що прийшло сюди.

— Умгу, — забурчала вона не обертаючись, і продовжувала піддувати вогонь.

Старий чолов'яга взяв хлопчину і поставив його перед собою, ніби презентуючи його, поклавши на його дрібні плечі свої темні й великі руки.

— То ж глянь, принаймні!

Вона обернулася сквашено й раптово, і стала перед групою, споглядаючи насилу заплаканими від диму очима.

— Га?

Невиразна лагідність повільно злагіднила її обличчя.

— Ага. А хто це?

Вона вже відповідала усміхом на усміх хлопчини.

— А хто ти?

Тратиш свій час на питання, бо цей безсоромник не відповідає.

Вона оглядала його якийсь час, насичуючись його виразом, усміхаючись йому, пробуючи відгадати те, чого не встиг Хезусо. Опісля пішла повільно в кут, пошпортала внутрі торбини з червоної матерії, і вийняла жовтявий сухар, вигладжений як металь своєю твердістю і старістю. Вона дала його хлопчині, і під час того, як той тяжко жував тверде тісто, вона стала оглядати їх обох, його і старого чоловіка рівночасно, зі здивуванням, майже з тривоною.

— Ти пам'ятаєш, Хезусо, Касіке? Бідака.

Образ старого вірного пса перебіг по його спогадах. Їх пригортали хвилювання збудженого жалю.

— Ка-сі-ке. . . — сказав старий чолов'яга, так ніби вчився складати букви.

Хлопчина повернув голову і глянув на нього повним і чистим поглядом. Чоловік глянув на свою жінку і вони обоє усміхнулися боязко і здивовано.

Як день більшав і глибшав, то світло приміщувало образ хлопчини всередині родинної і малої групи ранча. Його колір шкіри збагачував темний тон втоптаной землі, і в очах свіжої тіні вона виглядала жива і палка.

Мало-помалу усе устатковувалося і упорядковувалося для його приміщення. Його рука вже легко пробігала по блискучому дереві стола, нога знаходила висоту порога, тіло пильно уформлювалося до шкіряного крісла, а його руки чепурно пристосовувалися до місця, яке на них чекало.

Хезусо, ні весело ні нервово, вийшов знову в поле, тоді як Узебія стала поратися, пробуючи уникати самоту в приявності нової істоти. Усувала з вогню ринку, бігала то сюди то туди, шукаючи приправ до страви, а деколи, як відверталася від хлопчини, то вона скоса споглядала на нього.

Звідсіля вона мовчки його спостерігала; а той, сховавши руки між коліна і звівши вниз голову, глядів на ноги, що черкали об землю, а там і став злегка і свобідно собі підсвистувати без видимого музичного тону.

По хвилині вона його спитала, не звертаючися, ніби, до нього:

— І хто є той цвіркун, що так скрипить?

Вона думала, що говорить досить м'яко, бо не дістала відповіді, тільки свистання, тепер веселіше й подібне до примітивного захоплення пташиного співу.

— Касіке! — натякав майже зі стидом. — Касіке!

Велику радість їй справило почути «ах» від хлопчини.

— Як то, що тобі так подобається це ймення?

Перерва. А потім додала:

— А я називаюся Узебія.

Вона почула, як придушений відгомін:

— Свічечка із лою. . .

Узебія усміхнулася трохи здивована, трохи обурена.

— Як то, що ти любиш додавати ймення?

— Це ви мені його дали.

— Правду кажеш.

Вона хотіла його спитати, чи він був задоволений, але тверда кора, яку виплекало самотнє життя на її почуттях, завдавала їй труднощі, якщо не болю, висловити свою думку.

Узєбія знову попала в мовчанку і почала механічно поратися біля уявлених обов'язків, уникаючи спонуки, яка приводила б її до говіркості і відвертості. Хлопчина, тим часом, почав знову своє свистіння.

Світло ставало яснішим і надавало мовчанці більшого пригнічення. Як би вона хотіла почати балачку безглуздо про все, що їй приходило в голову, або втекти в самоту, щоб бути знову із собою!

Вона мовчки підтримувала це внутрішнє запаморочення, аж до границь муки, і коли вона здивувалася, що вона вже не почувалася собою, а чимось, що плило як кров із роздертої жилиці.

— Ти побачиш, як тепер усе зміниться, Касіке. Я не могла більше стерпіти Хезусо. . .

Образ темного, мовчаливого, висохлого старого чолові'яги мигнув поміж словами. Їй здавалося, що хлопчина сказав «сов'яча голова», і вона підсміхнулася тупо, не знаючи, чи це був відгомін її власних слів.

— ...Я не знаю, як я його терпіла ціле життя. Він завжди був злий і брехливий. Не дбав про мене. . .

Смак гіркого і твердого життя скупчувався у спогаді про її чоловіка, обтяжуючи його виною, якої вона не могла прийняти.

— ...навіть праця на полі таких років не знає. Інші люди вибилися знизу, а ми все йдемо назад і назад. А тепер цей рік, Касіке. . .

Вона собі перебила, зідхаючи, і знову продовжувала непохитно й голосно, ніби хотіла, щоб її почули десь далеко:

— ...не впав дощ. Літо лишилося старим, спалюючи все. Не впала ні одна краплина дощу!

Тепле слово в гарячому повітрі принесло тривогу кінцевої свіжості, тривогу спраги. Сліпуча яскравість загніченої гори, сухих листків, потрісканої землі, ста-

ла наявна, як якась інше тіло, і відсунула геть усі інші турботи.

Вона помовчала хвилину, а опісля заключила болючим голосом:

— Касіке, візьми цю бляшану баньку і зійди до яру й пошукай води.

З поля повернувся Хезусо.

Чоловік глядів на Узебію як та збиралася готувати полуденок, і відчував внутрішнє задоволення, наче б тут приготувлялася надзвичайна церемонія, наче б він щойно випадково відкрив релігійний характер страви.

Всі буденні речі стали недільними, вони виглядали більш принадними, здавалося, що вони зажили вперше.

— Добра страва, Узебіє?

Відповідь була така надзвичайна, як питання.

— Добра, старий.

Хлопчина був надворі, але його приязність доходила аж до них непомітно й успішно.

Образ малого старого і проникливого обличчя вибликував у них подібність нових ідей. Вони з ніжністю думали про речі, які колись не мали жодної вартости. Малі волокняні сандали, малі дерев'яні коники, візочки з колесами із цитрин, скляні кульки з райдугами.

Їх єднала і прикрашувала взаємна радість і спокій. Також обое, здавалося, щойно встигли себе пізнати і мріяти про майбутнє життя. Навіть їх імена погарніли, і вони насолоджувалися ними, щоб тільки їх вимовляти.

— Хезусо...

— Узебія...

Тепер час уже не був нещасним чеканням, але легкою річчю, як джерело, що виклювалося.

Коли на столі було вже все готове, старий чоловіг підвівся, подався до дверей і пішов кликати хлопчину, який лежав на землі й бавився надворі комахою.

— Касіке, ходи їсти!

Але хлопчина його не чув. Він розглядав захоплено зелену й тендітну комаху, як живу листка. Із утопленими в землю очима, він бачив її виросолю, такої

величини як він сам, такою як величезна, страшна і потворна звірина. Комаха ледве рухалася, крутилася на своїх ногах під голос хлопчини, який приспівував безперестанно:

«Комахо, комашко, який великий твій городець?»

Комаха ритмічно розтягала свої дві передні ніжки, ніби непевно щось міряла. Спів помагав супроводити рух комахи, і хлопчина бачив кожен раз інший неочікуваний вид малої тваринки, і доводив її до непізнання у своїй уяві.

— Касіке, ходи їсти!

Він повернув обличчя, підвівся з трудністю, ніби вертався з далекої дороги.

Хлопчина увійшов за старим чолов'ягою в ранчо повне диму. Узебія подавала полуденок на надщерблених цинових тарілках. На середині стола виднів виразно білий кукурудзяний хліб, холодний і шорсткий.

Проти свого звичаю, метою якого було збувати більшу частину дня на блуканні по засівах і узбіччях гір, Хезусо вернувся до ранча скоро після полуденка.

Коли він вертався у звичайних годинах, йому було легко повторяти втерті чемності, говорити звиклі фрази, і знайти точне місце, в якому його приявність видавалася б як природний овоч часу, але цей небуденний поворот означав таку велетенську зміну курсу його життя, що він увійшов у хату присоромлений та зрозумів, що Узебія була глибоко здивована.

Не глянувши їй у вічі, він пішов до сітки до снання і простягнувся на всю довжину. Він почув без дива, як вона зверталася до нього:

— Ага! Як то, що кволість так поміцніла?

Він шукав оправдання.

— І що я буду робити на тій перепеченій горі?

А по хвилині почувся голос Узебії, але вже м'який і повніший співчуття.

— Так нам треба тієї води! Щоб тільки прийшла добра злива, довга і сильна. Святий Господи!

— Жара велика, і небо чистісеньке. Не видно приходу дощу з ніякої сторони.

— Але коли б упав дощ, тоді можна б засіяти удруге.

— Так, можна б.

— І принесло б більше грошей, бо кукурудзяне поле сильно вислохло.

— Так, принесло б.

— Після одної зливи усе це узгір'я стало б зелененьким.

— І за гроші ми могли б купити осла, якого нам так дуже треба. І верхне плаття для тебе, Узебіє.

Подув ніжності пустив несподівано паростки і своїм чудом привів стареньких до усміху.

— А для тебе, Хезусо, добре накривало, щоб не забути.

І майже хором обое:

— І для Касіке?

— Ми його візьмемо до міста, нехай собі вибере, що йому сподобається.

Світло, яке закрадалося крізь двері ранча, ставало кволим, розсіяним, темним, так ніби поспішила година, а протє, не здавалося, що пройшло так багато часу від полуденка. Доходив свіжий вітерець насичений вогкістю, що уприємнювало замкнене нутро кімнати.

Вони так провели майже у мовчанці цілого пів дня, перекидаючись тільки дуже зрідка неясними і пустими словами, крізь які потайки і шорстко визирав стан їх нової душі, свого роду спокій, мир, щаслива втома.

— Тепереньки темно, — сказала Узебія, приглядаючись до попелястого кольору, що доходив до дверей.

— Тепереньки, — згодився розсіяно старенький чолов'яга.

І несподівано додав:

— І що сталося з Касіке ціле пополудне? Він певно лишився в кукурудзяному полі та грається зі звірятками, що їх він знаходить. На яку тварину він гляне, він затримується і нав'язує з нею розмову, наче б це були люди.

І трохи пізніше додав, як перестав переглядати помалу у своїй голові всі образи, що викликали його сказані слова:

— ...тоді, я піду його шукати.

І він підвівся ліниво із сітки до спання та підійшов до дверей. Уся жовтість сухої гори стала фіолетною під впливом світла велетенських чорних хмар, які заслонювали небо. Гостра свіжість хвилювала всіма підсушеними й шелесткими листками.

— Гляди, Узебіє, — сказав він.

Стара прийшла до порога, питаючи:

— Чи Касіке є там?

— Ні! Гляди яке небо чорненьке, чорненьке.

— Воно так було затягнулося іншими разами, а дощу не було.

Вона стала як обрамована в дверях, а він вийшов на вільне повітря і скрикнув повільно й широко:

— Касіке! Касііііке!

Голос полетів із свіжим подувом, змішаний з шушуканням листків, з кипінням тисячі малих гомонів, що як бульки окружали гору.

Хезусо почав іти по найширшій стежці кукурудзяного поля.

При першій повороті обличчя він побачив скоса Узебію, нерухому, всажену в чотири лінії порога, а потім утратив її, ідучи далі по вигинчастих закрутах.

Схрещувався шум скорих комах по облетілих сухих листках і було чути лет брунатних голубів, що навівав дроз, проти широкого закрюю сильного вітру, який насувався тяжкувато. Крізь світло й повітря пробивався водяний холод.

Не відчуваючи цього всього, старий чоловік почувався як не свій, але він ішов далі іншими стежками, ще крутнішими і складнішими від кукурудзянополевих, темнішими і більш нерозгаданими. Він ішов механічно, міняв швидкість, то приставав, і нагло зупинявся на іншому місці.

Речі на обрії розмальовувалися лагідно і ставали сивими і лінивими, як із водяної речовини.

Хезусо деколи уявляв, що він бачив дрібне тіло хлопчини на присідках між бадиллинами кукурудзи, і скоро кликав: «Касіке!», але холодний продув і тінь швиденько затирали картину й творили іншу фігуру, трудну до розпізнання.

Глибші й нижчі хмари час від часу збільшували темноту. А вона йшла однією половиною узгир'я гори, і вже високі дерева видавалися колоною диму, що розходився в темній атмосфері.

Старий чолов'яга вже не довіряв своїм очам, бо всі форми ставали неясними тінями, хіба що інколи він зупинявся і прислухувався голосам, які туди переходили.

— Касіке!

Клекотіла голосна й широка приявність шепотів, відлуння, тріск.

Він розпізнав його чистий голос між голосним гармідером частої метушні, яку розносив вітер.

— Комахо, комашко. . .

Оце й було, було свистіння, були слова його дитячого голосу, а не відгомін камінчика, що котився, і не якийсь спотворений далечиною спів птаха, і навіть не його власний крик, який вертався назад, слабший і делікатний.

— Комахо, комашко. . .

Між невиразним димом, який наповняв йому голову, його переслідував холодний і гострий неспокій, що йому не давав поспішати, пригнічуючи його неймовірно. Він увійшов напочіпки, а то й на ногах і руках, між кукурудзяні стовбурі, мацаючи гарячково між ними, і затримуючись постійно, бо не було чути більше нічого, тільки його власний віддих, що відбивався голосно.

Хезусо шукав його з прискіпленою швидістю, яка шалено більшала, і то з невгамованою тривогою, так що йому ніби здавалося, що він сам заблукався, і що його кликали.

— Касіке! Касіііііке!

Він ходив то сюди, то туди, серед криків і трепоту серця, розсіяний, і тільки тепер він запримітив, що він

ішов знову вверх гори. Із западом тіні, і з швидким обігом крові й побожуванням, що шукає безуспішно, він уже не розпізнавав у собі самому старого звичного присмиріння, але бачив дивну звірину опановану спонукою природи. Він не бачив на горі йому відомих сбрисів, але щось, що більшало і несподівано мінялося, що було йому чуже, повне гамору, і без наявного знаку життя.

Повітря було густе й трудне до дихання, піт стікав із нього обильно, а він, гнаний неспокоєм, крутився і біг щораз далі.

— Касіке!

Це вже була справа життя або смерти, щоб його знайти. Знайти щось невимістиме, що з'явилося б із тієї твердої мученицької самоти. Його власний захриплий крик, здавалося, кликав його в тисячі різних місць, де його очікувало нічне пригнічення.

Це була мука. Це була спрага. Запах недавно розораної борозни висів тепер рівно над землею, запах тендітного здушеного листка.

Обличчя хлопця розпливалося в густій темряві уже не до непізнання, як усі інші форми. Воно йому навіть вже не видавалося людським образом, а деколи він навіть не пригадував собі його вигляду, ні його краски, не пригадував собі й його силуети.

— Касіке!

Одна груба краплина появилася на його спітнілому чолі. Він підвів обличчя, і друга впала йому на відкриті уста, і ще більше на його мозолисті руки.

— Касіке!

І ще інші холодні краплі впали на його облиті потом груди, і ще інші на його мутні очі, які йому їх закаламутили.

— Касіке! Касіке! Касіке!

Уже в свіжому доторку дощ пестив усе його тіло, припліскуючи до нього його плаття, щупав його вицерпані кінчини.

Великий густий шум піднявся із усього сухого листя і придавлював його голос. Заносило запахом коріння, земних хробаків, паростками зерна і цим оглушливим запахом дощу.

Він уже не розпізнавав свого голосу, який перемінився у круглий відгомін краплин. Його уста, ніби насичені, замовкли, і йому здавалося, що він спав, ідучи повільно, здавлений дощем, просяклий ним, колисаний його глибоким і необмеженим відгомонам.

Він уже не знав, чи він вертався додому. Він глядів, ніби в сльозах, крізь ясні дзюрчання води на темне обличчя Узебії, яка стояла спокійно у світлі порога.

Артуро Узляр П'єтрі — (Венеція)

З М І С Т :

	стор.
Микола М. Палій: Сучасна еспаномовна новели	5
Амадо Нерво: Кінець однієї ідилії	19
Рафаель Нарбона: Під снігом	23
Вісенте Бляско Ібаньез: Стіна	27
Евхенія Вітері: Чудо	31
Рікардо Пальма: Лінивство і розсудок	35
Альберто Гільєн: Мрія ткача	37
Мануель Кастро Рамірез: Молитва слабих народів	41
Габрієль Мірб: Золота дівка	43
Рікардо Пальма: Скорпіон ченця Гомеза	47
Мануель Пілярес: Невтральні янголи	50
Худіо Камба: Романтична Іспанія	56
Худіо Камба: Час і простір	58
Худіо Камба: Не бачу цивілізації	61
Худіо Камба: Іспанський мандрівник	63
Федеріко Гана: Рибалки	65
Хуан Бош: Жінка	71
Карльос Монтенегро: Відновлення	75
Пабльо де ля Торрієнте: Герой	78
Карльос Салязар Еррера: Човняр	81
Хуан Хозе Арреоля: Переключник рейок	84
Хуан Рудьфо: Скажи їм, щоб мене не вбивали	92
Артуро Узляр Престрі: Дощ	100

ЦЬОГО САМОГО АВТОРА:

- Надійні дні.** Повісті з життя. Академія. Мюнхен, 1949.
Етсетера. Кантати (поезії). Аркадія. Мехіко, 1970.
Сентиментальна Україна. Нариси, гумор і сатира. В-во Ю. Середяка. Буенос-Айрес, 1974.

● Переклади з еспанської мови:

- Педро А. де Аляркон. **Трикутний капелюх.** Повість.
Друк частинами в «Нар. Слові», Пітсбург, 1956.
(Невідомого Автора). **Життя Лазарка з Тормесу.** Повість. В-во Ю. Середяка, Буенос-Айрес, 1970.
Дон Мануель Тамайо і Бавс. **Нова Драма.** Трагедія.
В-во Ю. Середяка. Буенос-Айрес, 1972.
(Невідомого Автора). **Життя Лазарка з Тормесу.** Розповідь П'ята. Т-во «Збруч». Відень 1976.

● В еспанській мові:

- TESIS PROFESIONALES. Ediciones Universitarias.
Saltillo (México), 1969.
DOS NOVELAS DE LA TIERRA. Editorial Universidad
Interamericana. Monterrey, N. L. (México), 1972.

Este libro terminó de imprimirse
en los Talleres Gráficos "Dorrego"
en marzo de 1978. - Avenida
Dorrego 1102. - Buenos Aires.

 ЧИТАЙТЕ!

ПОШИРЮЙТЕ!

**Книжки українських авторів для бібліотек
любителів української книжки на чужині.**

- Евстахій Загачевський: «Ї регіт не лякав...» —
оповідання з часів II світ. війни. — Ціна: \$4.00
- Д-р Святомир М. Фостун: «Шляхами смерти» —
повість з часів II світової війни. — Ціна: \$4.00
- Анатоль Галан: «Життя» — оповідання з підсо-
ветського і американського життя. — Ціна: \$4.00
- Тетяна М. Цимбал: «З військового гнізда» —
спогади з Визвольних Змагань. — Ціна: \$3.00
- Харитон Довгалюк: «Сповідь Андрія Заславсь-
кого» — повість із сучасного побуту. Ціна: \$6.00
- Микола М. Палій: «Палкою кров'ю» — перекла-
ди з еспанської мови (різні автори). Ціна: \$3.00
- Іван Евентуальний: «Про все потроху» — гумо-
рески і сатири (з ілюстраціями). — Ціна: \$3.00
- Панько Незабудько: «Еміграційні родзинки» —
гуморески і сатири з повоєнного часу. Ціна: \$5.00

На поштову пересилку просимо переслати 40 ам. центів
від кожної замовленої книжки.

Замовлення wraz із належністю слати на адресу:

Sr. Julián Serediak
Casilla de Correo 7
(SUCURSAL 7)
1407 Buenos Aires — Argentina

E R R A T A

Перед читанням просимо справити такі помилки:

стор.:	рядок:	надруковано:	має бути:
11	20 здолу	з авангардистом	з авангардизмом
15	15 здолу	У. Петрі	У. П'етрі
37	15 здолу	рестельо	рестрельо
51	18 згори	сиділи	сидіти
51	17 здолу	він	Він
54	9 згори	гають	гаюсь
59	8 здолу	Кварто	Кватро
61	10 здолу	щовтомленого	що втомленого
63	6 згори	я кажу,	як кажу,
79	11 згори	зашпотнувся	зашпортнувся
83	2 згори	горобину ніч	горобину ніч.
100	14 здолу	— Хесусо!	— Хезусо!
105	16 здолу	Тратиш	— Тратиш
111	6 здолу	крутнішими	крутішими

